МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра математики, інформатики та інформаційної діяльності

НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня бакалавр
спеціальності 029 Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа
освітня програма: Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа:
документознавство та інформаційна
діяльність

Кожухар Тетяни Русланівни
Керівник: к.п.н., ст.викл. Кожухар Ж.В.
Рецензент: викл. Щетиніна С. В.

Ізмаїл – 2020

Робота допущена до захисту

на засіданні кафедри математики, інформатики та інформаційної діяльності

протокол № 13 від « 12 » червня 2020 р.

Завідувач кафедри

_____ Драгієва Л. В.

(підпис)

Робота пройшла публічний захист

на відкритому засіданні ЕК

« 26 » червня 2020 р.

Оцінка 98 / дев'яносто вісім / відмінно

(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК

_____ Конурсар Н.В.

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ 9

1.1 Науково-інформаційна діяльність бібліотек як наукова проблема 9

1.2 Методологія та джерельна база дослідження 12

1.3 Категоріальний апарат дослідження 15

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ 20

2.1 Загальна характеристика бібліотеки як системи 20

2.2 Теоретичні засади науково-інформаційної діяльності бібліотек 28

2.3 Нормативно-правове забезпечення науково-інформаційної діяльності бібліотек в Україні 33

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВНИЙ АНАЛІЗ ЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ 41

3.1 Загальні відомості про Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського 41

3.2 Особливості науково-інформаційної діяльності у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського 45

3.3 Основні напрямки вдосконалення діяльності бібліотечних установ 52

ВИСНОВКИ 58

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ 62

Додаток А 67

Додаток Б 68

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ISO – International Organization for Standardization, Міжнародна організація зі стандартизації

АП – авторське право

Б – бібліотекар

БД – база даних

БІС – бібліотечно-інформаційна система

БП – бібліотечний персонал

БФ – бібліотечний фонд

Д – документ

ДІФ – документно-інформаційний фонд

ДСТУ – Державний стандарт України

ЗУ – Закон України

ІАД – інформаційно-аналітична діяльність

ІД – інформаційна діяльність

ІП – інформаційне право

КА – контингент абонентів

КУ – Конституція України

МТБ – матеріально-технічна база

НАН України – Національна академія наук України

НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НДР – науково-дослідна робота

НДУ – науково-дослідна установа

НІД – науково-інформаційна діяльність

НІС – науково-інформаційна система

НТІ – науково-технічна інформація

НЮБ – Національна юридична бібліотеку

РБД – реферативна база даних

СІАЗ – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення

ТІБ – Технічна інформаційна бібліотека

УкрІНТЕІ – Український інститут науково-технічної експертизи та інформації

УРЖ – український реферативний журнал

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФПУ – Фонд Президентів України

ВСТУП

Початок XXI ст. характеризується інноваційними та інтеграційними процесами розвитку українського суспільства, що супроводжується дедалі зростаючим потоком інформації. Це позначилося на науково-інформаційній діяльності бібліотек, які нині є невід'ємним сегментом наукової комунікації та освіти, забезпечують широкий доступ до оперативної й повноцінної інформації, національних і зарубіжних ресурсів, різноманітних інформаційних баз даних, виконують функції наукових установ. Окрім того, стрімке збільшення потоку інформації, поширення інформаційно-комунікаційних технологій стимулювало зміну головних функцій книгозбірень, що трансформувалися з центрів збирання, накопичення, зберігання літератури в культурно-просвітницькі осередки концентрації інформаційних ресурсів, ключове завдання яких нині полягає в реалізації власного інформаційного потенціалу та забезпеченні інформаційних потреб користувачів. Тож актуальність обраної теми зумовлена необхідністю вдосконалення інформаційного забезпечення освіти та науки в Україні.

Питання теоретичних та практичних засад науково-інформаційної діяльності бібліотек досліджували М. С. Слободяника, А. С. Чачко, Н. М. Кушнаренко, Л. Г. Петрова та інші. Питанню наукового забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності й бібліотечних трансформацій, запровадження електронних бібліотек та формування електронних фондів присвячені праці О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Т. В Дробко, В. М. Горового, Т. Ю. Гранчак, А. А. Соляник. Бібліографічну діяльність як напрям науково-інформаційної діяльності досліджували Н. О. Артамонова, Т. М. Баланюк, Н. Ю. Березкіна, В. М Велінська, В. В. Вербова, Н. Є. Зоріна, О. О. Лебелюк, С. М. Масловська. Основні аспекти здійснення реферативного та аналітичного напрямів діяльності сучасних бібліотечних установ досліджували Т. Ф. Букшина, І. Й. Коваленко, Н. М. Кропочева, В. М. Горового, Т. Ю. Гранчак, О. М. Кобєлєва, О. М. Постельжук.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідити науково-інформаційну діяльність бібліотечних установ та визначити її значення у сучасному інформаційному суспільстві

Для досягнення мети виникає необхідність виконати наступні **завдання:**

– визначити методологію, джерельну базу та категоріальний апарат дослідження

– розкрити проблему дослідження науково-інформаційної діяльності в науковій літературі

– висвітлити сутнісну характеристику бібліотеки як системи

– теоретично дослідити поняття «науково-інформаційна діяльність» та її основні напрями

– розглянути нормативно-правові документи які регламентують науково-інформаційну діяльність бібліотечних установ

– визначити особливості здійснення науково-інформаційної діяльності Національної бібліотеки України ім. Вернадського

– виявити основні напрямки вдосконалення діяльності бібліотечних установ

Об’єктом дослідження є процес науково-інформаційної діяльності установ.

Предмет дослідження – особливості здійснення науково-інформаційної діяльності бібліотечних установ.

Методика дослідження кваліфікаційної роботи має комплексний характер, який полягає у використанні загальнонаукових методів та прийомів, що зумовлено метою і конкретними завданнями. А саме: аналіз, синтез, порівняння, термінологічний, історичний, логічний, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення та систематизація.

Практичне та теоретичне значення дослідження забезпечується одержаними результатами: основні положення та висновки можуть бути

використані для розробки нових курсових та дипломних робіт студентів, в подальших дослідженнях, присвячених заявленій тематиці.

Структура кваліфікаційної роботи має у своєму складі вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і літератури, додатки.

Обсяг основного тексту – 57 стор., список використаних джерел і літератури складає 45 найменувань, 2 додатки, 2 таблиці, 2 рисунки.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, об'єкт, предмет, мета, завдання, теоретичне та практичне значення дослідження. Перший розділ розкриває проблему дослідження науково-інформаційної діяльності в науковій літературі, визначає методологію, джерельну базу та категоріальний апарат дослідження. Другий розділ містить сутнісну характеристику бібліотеки як системи, теоретичний аналіз науково-інформаційної діяльності, перелік нормативно-правових документів які регламентують науково-інформаційну діяльність бібліотечних установ. У третьому розділі висвітлено загальні відомості про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського та особливості здійснення її науково-інформаційної діяльності, визначено напрями вдосконалення діяльності бібліотечних установ. У висновках узагальнено результати дослідження. Список використаних джерел і літератури складається з (45) найменувань.

Результати дослідження оприлюднені у збірнику наукових праць Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації», Вип. 53 (м. Переяслав-Хмельницький) та у збірнику наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента», Вип. 10 (м. Ізмаїл).

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

1.1 Науково-інформаційна діяльність бібліотек як наукова проблема

На сучасному етапі важливою складовою у вивченні та модернізації науково-інформаційної діяльності стають наукові дослідження, що висвітлюють різні аспекти інноваційного розвитку бібліотек. За останні роки XXI ст. значно збільшилась кількість комплексних кваліфікаційних наукових праць, монографічних розвідок. Дедалі частіше розглядають питання об’єднання різних підходів до трансформації сучасних бібліотек (функціонального, системного, модельного та структурного) (М. С. Слободяник, А. С. Чачко), застосування загальнонаукових підходів до вивчення бібліотеки (Н. М. Кушнаренко, Л. Г. Петрова), теоретичні засади розвитку бібліотекознавства (І. О. Давидова, Л. А. Дубровіна, В. І. Ільганаєва), наукометричний аналіз розвитку науки про бібліотеку та оновлення її технологій (О. М. Кобєлєв, Л. Й. Костенко) тощо.

Великого значення для вивчення розвитку НІД у сучасних бібліотечних установах набувають фундаментальні праці вчених НБУВ із проблем функціонування бібліотек у системі ІКТ та її удосконалення за допомогою комп’ютеризації, шляхів підвищення їх суспільної значущості в умовах нового інформаційного суспільства, застосування сучасних ІТ- технологій при здійсненні аналітико-синтетичної переробки інформації (В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна, В. М. Медведєва, О. О. Онищенко), визначення місця діяльності бібліотек у процесі активізації міжнародних інформаційних обмінів, забезпеченні наукових установ суспільно значущою інформацією (В. М. Горовий, Ю. І. Палеха, О. О. Онищенко, В. І. Попик), побудова бібліотечно-інформаційних систем на міжнародному рівні та залучення в цей процес українських бібліотек (В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна, М. С. Слободяник, О. О. Онищенко), участі бібліотек та їх підрозділів з

інформаційно-аналітичного забезпечення у інформаційній підтримці управлінських процесів з розвитку суспільства, у системі політичних комунікацій у будь-яких економічних та суспільно-політичних умовах (Т. Ю. Гранчак), особливостей розвитку ІАД бібліотечних установ у забезпеченні органів місцевої та державної влади необхідною інформацією, розвитку у сучасних бібліотеках інформаційної функції та перетворення її в інформаційно-аналітичну, виявлення організаційно-методичних основ забезпечення органів влади аналітичною інформацією певними підрозділами бібліотек (В. Е. Пальчук, Л. А. Чуприна), використання електронних засобів масової інформації у діяльності бібліотечних установ під час доведення до користувачів інформації про отримання, наявність та відсуність відповідних інформаційних ресурсів у БФ та їх зміст (С. В. Горова), вивчення процесів трансформації бібліотечних установ в Україні (О. В. Воскобойнікова-Гузєва) тощо.

Продовжуються активні наукові дискусії стосовно розвитку бібліотечних установ в умовах інформаційного суспільства, а саме в контексті трансформацій діяльності бібліотек у сфері забезпечення науковою інформацією науково-дослідних установ (О. В. Воскобойніков-Гузєва, Т. В Дробко., В. М. Горовий, Т. Ю. Гранчак, А. А. Соляник, М. С. Слободяник), запровадження електронних бібліотек та формування електронних фондів та застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (Н. В. Вараксіна, Н. С. Вітушко, В. М. Горовий, Л. І. Костенко, М. Н. Цивін), основ міжбібліотечної взаємодії (І. Й. Коваленко, З. В. Романуха, Л. І. Самчук, В. В. Струпар), підготовки та перепідготовки бібліотечних фахівців (В. І. Захарова, О. В. Карпенюк, К. І. Петренко), дослідження організації бібліотечної взаємодії для розширення спектра послуг, що надаються книгозбірнями (О. Ю. Мар'їна), здійснення аналітичної діяльності сучасними бібліотеками та підготовки власного інформаційно-аналітичного продукту (В. В. Бондаренко, І. Г. Вишневська, Н. С. Вітушко, Т. В. Дробко, С. М. Зозуля, О. М. Кобєлєв, В. Е. Пальчук, В. І. Попик, Л. О. Пономаренко,

Л. В. Присяжна, Л. А. Чуприна), розвитку термінологічного апарату з питань інформаційного забезпечення діяльності бібліотечних керівників (О. В. Карпенюк, О. М. Кобелєва, К. М. Пархоменко, А. В. Силкова, Л. Я. Філіпова), встановлення перспектив розвитку забезпечення бібліотечною інформацією сферу освіти й науки України в умовах інформаційного середовища (Ю. І. Артемов, П. І. Рогзова, О. М. Яценко) тощо.

Важливим напрямком НІД є бібліографічна діяльність. Активно досліджують питання розвитку інформаційного забезпечення користувачів, засоби його вдосконалення, питання термінологічного підходу, методичне забезпечення довідково-бібліографічного обслуговування, підготовки та видання бібліографічних покажчиків (Н. О. Артамонова, Т. М. Баланюк, Н. Ю. Березкіна, В. М Велінська, В. В. Вербова, Н. Є. Зоріна, О. О. Лебелюк, С. М. Масловська). Продовжуються наукові обговорення щодо впливу Інтернету на довідково-бібліографічну діяльність, застосування електронних ресурсів у бібліографічному обслуговуванні, питання бібліографічного пошуку, дистанційного бібліографічного обслуговування (Н. А. Авдоніна, В. В. Вербова, Т. В. Добко, Г. І. Каминкова, З. В. Романуха). Багато приділяють уваги питанню доступу до ресурсів особам із обмеженими можливостями (А. Р. Амінева, Л. Н. Жуковська, Н. П. Коновалова).

Основні аспекти здійснення реферативного напряму діяльності бібліотек, зокрема у сфері активізації створення реферативних ресурсів із педагогічних та психологічних питань через впровадження й налагодження міжбібліотечної взаємодії, виявлення тенденцій розвитку реферативної бази даних (РБД) досліджували провідні фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського: Т. Ф. Букина, І. О. Коваленко, М. Н. Кропочева. Роль і перспективи загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова», УРЖ «Джерело» аналізували відомі в Україні вчені В. Я. Закченко, Л. А. Костенко та інші

Одним із сучасних напрямів розвитку бібліотечних установ стала аналітична робота. Аналіз основних напрямів інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України висвітлено в комплексних дослідженнях В. М. Горового, Т. Ю. Гранчак, О. М. Кобєлєва, О. М. Постельжук.

З вищезазначеного можемо зробити висновок, що науково-інформаційна діяльність активно досліджується науковцями, але не у комплексних дослідженнях, а переважно у окремих аспектах цієї теми.

1.2 Методологія та джерельна база дослідження

Якість і результативність будь-якого дослідження залежить від повноти і якості джерел, які використав дослідник. Джерельна база нашого дослідження складається з сукупності документів, які умовно можна розділити на групи.

Першу групу складають законодавчі та нормативні акти, які регламентують здійснення науково-інформаційної діяльності в Україні. Такими є Закони України «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про наукову та науково-технічну діяльніст», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про авторське право і суміжні права».

Стандарти є необхідним регулятивним компонентом, без якого неможливі впорядковані та уніфіковані процеси розвитку, накопичення та використання інформації. Під час підготовки кваліфікаційної роботи ми використали ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», ДСТУ 5034:2008 «Інформація та документація. Науково-інформаційна діяльність», ДСТУ 7448:2013. «Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність» та інші, які поширюються на організацію НІД бібліотечних установ в Україні.

До другої групи належать книги, підручники, монографії. Зокрема, можна виділити практичний посібник «Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек України» підготовлена провідними

науковцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, підручники з інформаційно-аналітичної діяльності В. М. Варенка та І. В. Захарової, навчальні посібники Ю. І. Палехи «Основи науково-дослідної роботи» та «Загальне та управлінське документознавство».

До третьої групи віднесемо статті, які дають змогу повною мірою зрозуміти тему дослідження та провести теоретичний аналіз. Здійсненню науково-інформаційної діяльності бібліотечних установ присвячено наукові праці Н. Горбенка, С. Зозулі, Т. Логи, Т. Кулаковської та інші.

Аналізуючи всі вищезазначені джерела ми змогли дослідити науково-інформаційну діяльність бібліотечних установ та визначити її значення у сучасному інформаційному суспільстві – а отже досягти мети нашого дослідження.

Метод дослідження – це прийом або сукупність прийомів, які використовуються для досягнення цілей, тобто отримання знань чи їх поглиблення [31, с. 70].

З метою одержання різнобічної інформації про розвиток процесів і явищ підбирають оптимальний комплекс методів, тобто методику дослідження. Методика – це не просто сума окремих методів, а їх механічна єдність [3, с. 25].

Методологічною основою кваліфікаційної роботи стали загальнонаукові методи пізнання, які дозволили розглянути різні явища в їх взаємозв’язку.

Для розв’язання першого завдання – визначити, джерельну базу та категоріальний апарат дослідження – ми застосували, методи аналізу, синтезу, порівняння та метод термінології. Вони дозволили нам вивчити, проаналізувати та порівняти нормативні акти, навчально-методичну літературу з даної тематики, визначити категоріальний апарат дослідження (Розділ І, п. 1.2, п. 1.3, Розділ 2, п. 2.3).

Аналіз передбачає розчленування предмета пізнання, абстрагування його окремих сторін з метою їхнього всебічного вивчення [4, с. 26]. Метод

синтезу використовувався одночасно з аналізом, оскільки вони взаємопов'язані. Синтез – це метод наукового пізнання, що дозволяє здійснювати поєднання елементів (частин) об'єкта, розділеного в процесі аналізу, встановлювати суттєві зв'язки між ними та пізнавати об'єкти дослідження як єдине ціле.

Порівняння дозволяє встановити подібність та розбіжність предметів та явищ [31, с. 77]. Цей метод дає змогу співвіднести думки науковців, визначити спільне та відмінне та конкретизувати їх у нашій роботі, з метою уникнути протиріч.

Термінологічний принцип передбачає вивчення термінів і понять, які вони позначають, розробку чи уточнення змісту і обсягу понять, встановлення взаємозалежності понять, їх місце в понятійному апараті теорії, на основі якої базується дослідження.

Розкрити проблему дослідження науково-інформаційної діяльності в науковій літературі ми змогли використавши історичний, логічний методи (Розділ І, п. 1.1).

Історичним методом є розгляд об'єктивного процесу розвитку об'єкта [9, с. 78]. Логічний метод – це спосіб, за допомогою якого мислення відтворює реальний історичний процес у його теоретичні формі, у системі понять.

Фундаментом історичних досліджень є розкриття специфічних умов розвитку певних явищ. Завданням же логічного методу є виявлення ролі, яку окремі елементи системи відіграють у складі розвитку цілого [31, с.83].

З метою виконання наступних завдань курсової роботи – висвітлити сутнісну характеристику бібліотеки як системи та дослідити поняття «науково-інформаційна діяльність» та її основні напрями – ми застосували метод моделювання (Розділ ІІ, п. 2.1, п. 2.2).

Моделювання є опосередкованим методом наукового дослідження об'єктів пізнання, заснованого на використанні моделі як засобу

дослідження. Під моделлю зазвичай розуміють систему, яка замінює об’єкт пізнання та є джерелом інформації про неї.

Модель показує суттєві аспекти явищ чи процесів, що відбуваються в об’єкті дослідження [31, с. 80].

Також застосували індукцію, дедукцію та абстрагування. (Розділ ІІ, п. 2.1, п. 2.2, Розділ ІІІ п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3)

Індукція – це дослідний процес вивчення від окремого до загального [31, с. 87]. У реальному пізнанні індукція завжди виступає в єдності з дедукцією. Дедукція – це метод пізнання, засбнований на висновках від загального до часткового [31, с. 88].

Абстрагування передбачає мисленнєве виокремлення істотних ознак процессу або явища [31, с. 89]. Процедурно це означає проникнення мислення дослідника вглиб об’єкта, з’ясування його сутності, своєрідне його розчленування задля пізнання найістотнішого.

Вищезазначені методи відносяться до загальнонаукових, які науковці використовують і всіх сферах науки. З метою виконання третьої частини даної роботи ми використали конкретні методи документознавчих досліджень.

Таким чином, джерельна база складається з різних джерел: документів, стандартів, книг, підручників, статей за допомогою яких ми досягли мети нашої курсової роботи та виконати всі поставлені нами завдання. Провідними методами нашого дослідження є: аналіз та синтез, порівняння, термінології, історичний, логічний, моделювання, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення та систематизації.

1.3 Категоріальний апарат дослідження

На сьогоднішній день проблема дослідження науково-інформаційної діяльності бібліотечних установ набуває все більшої актуальності. Це

визначає необхідність точного формулювання понятійно-категоріального апарату з цієї сфери.

Базові поняття, які необхідно визначити та без яких ми не можемо рухатись далі є «документ» та «інформація». Документ – інформація, що зафіксована на матеріальному носії, призначений для зберігання та передачі її в часі і просторі [12, с. 5]. Інформація – це дані про суб'єкти, об'єкти, явища та процеси [10, с. 7].

У середині 90-х рр. XX ст. в бібліотечній практиці активно почали застосовувати термін «інформаційна діяльність», що передбачало систематичне оброблення інформації для її подальшого пошуку, використання, зберігання чи передачі, що здійснюється певною особою або установою [17, с. 93].

Як різновид бібліотечної роботи інформаційну діяльність вперше охарактеризувала Г. М. Швецова-Водка. Вона пропонує таке трактування поняття «інформаційна діяльність бібліотеки – забезпечення доступу до інформації, що зберігається в документних фондах книгозбірні й віддалених інформаційних ресурсах, у вторинно-документальній, безпосередньо-документальній і не документальній формах» [44, с. 31]. Таке розуміння терміну чітко окреслює напрями ІД сучасних бібліотечних установ, а також враховує аспект забезпечення доступу не тільки до документних фондів, а й до електронних ресурсів бібліотеки.

Термін «науково-інформаційна діяльність» регулюється законодавством. Отже, згідно Закону України «Про науково-технічну інформацію» НІД розуміється як комплекс дій, що спрямовані на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, полягає в її збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні» [36].

З даного поняття випливає нове «науково-технічна інформація» під якою розуміється документовані або публічно оголошувані відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в

ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадянської діяльності [36].

Важливим напрямом здійснення НІД стала актуалізація аналітичної роботи. Зокрема термін «інформаційно-аналітична діяльність бібліотек» визначається як діяльність, що спрямована на створення нової інформації на основі аналізу документальних джерел з метою задоволення потреб споживачів у інформації як у традиційному, так і в електронному режимі доступу, а також прийняття управлінських рішень самої бібліотеки [29, с. 138].

Реферативна діяльність як напрям НІД інтерпретується вченими як інтелектуально-творчий процес, який вимагає аналітико-синтетичної обробки інформації, її осмислення та створення такого документа як реферат [6, с. 40].

Аналітико-синтетична обробка інформації – процес перетворення формальних ознак і змісту первинного докумену з метою створення вторинної інформації як більш зручної для пошуку, зберігання та використання споживачами інформації [43].

Як результат здійснення бібліографічної діяльності, як напряму науково-інформаційної діяльності, виникають такі бібліографічні терміни: «бібліографічна інформація», «бібліографічний опис», «бібліографічний запис», «бібліографічний посібник». Під бібліографічною інформацією розуміється доні, що містять бібліографічні описи. Бібліографічний опис – це бібліографічні відомості про документ або частину документа, які наведені за певними правилами, а також є результатом здійснення аналітико-синтетичної обробки інформації [24, с. 213]. Бібліографічний запис – повна бібліографічна характеристика документу, яка містить бібліографічний опис доповнений анотацією або рефератом, заголовком, предметними рубриками і т.д. Бібліографічний посібник – це сукупність бібліографічних записів, які упорядковані в одному документі та об’єднані за певним принципом.

Користувач (споживач) інформації – особа чи організація, яка одержує інформацію, наданої бібліотекою [11, с. 24]. З виникненням інформаційних

технологій виникає дистанційне обслуговування користувачів, а разом і з ним поняття «відділений користувач» або «дистантний користувач» яке тлумачиться як споживач бібліотечно-інформаційних ресурсів та послуг, що дистанційно комунікує з бібліотекою [5, с. 65].

Інформаційне обслуговування – задоволення інформаційних потреб користувачів через бібліотеки. У зв'язку з цією діяльність виникають наступні поняття: «інформаційний запит» та «інформаційна потреба». Інформаційний запит характеризується як текст, який визначає певну інформаційну потребу людини. Інформаційна потреба – це потреба в отриманні деяких даних, фактів або повідомлень для розв'язання питань або проблем, пов'язаних з їх науковою або практичною діяльністю.

Невід'ємною складовою бібліотечних установ є «документний фонд» під яким розуміється комплекс упорядкованих за певним принципом первинних документів, що призначені для задоволення інформаційних потреб. «Комплектування фонду» передбачає постійний підбір документів та їх упорядкування.

Таким чином ми розглянули категоріальний апарат нашого дослідження, який складають терміни, такі як: «документ», «інформація», «інформаційна діяльність бібліотеки», «науково-інформаційна діяльність», «науково-технічна інформація», «інформаційно-аналітична діяльність бібліотек», «реферативна діяльність», «аналітико-синтетична переробка інформації», «бібліографічна інформація», «бібліографічний опис», «бібліографічний запис», «бібліографічний посібник», «користувач інформації», «дискантний користувач», «інформаційне обслуговування», «інформаційний запит», «інформаційна потреба», «документ ний фонд» та «комплектування фонду».

Отже, можемо зазначити, що вивчення питання історіографії, формування методів, джерельної бази та категоріального апарату дослідження дозволило нам побудувати своєрідний фундамент для подальшого дослідження.

Ми дізналися, стан розвитку проблеми науково-інформаційної діяльності бібліотечних установ в Україні та визначили що науково-інформаційна діяльність активно досліджується науковцями переважно у окремих аспектах цієї теми. Актуальним на сьогоднішній день є здійснення комплексних досліджень з вивчення науково-інформаційної діяльності.

Джерельна база займає ключове місце у побудові фундаменту дослідження, оскільки якість проведеного дослідження безпосередньо залежить від повноти і якості джерел, які ми використали. Різні документи, стандарти, книги, підручники є джерелами нашої кваліфікаційної роботи. Ми впевнені, що обрана нами джерельна база є якісною, через той факт, що дозволяють повною мірою зрозуміти тему проведеного дослідження.

Не менш важливе місце займають методи дослідження. Одержання необхідного результату безпосередньо залежить від вихідної теоретичної позиції, від принципового підходу до постановки проблеми та визначення шляху її вирішення. Для досягнення поставленої мети и використали загальнонаукові методи пізнання. Майже всі вони містять теоретичний характер. Завдяки методологічним розробкам ми зможемо рухатись далі.

Категоріальним апаратом дослідження стали наступні поняття: «документ», «інформація», «інформаційна діяльність бібліотеки», «науково-інформаційна діяльність», «науково-технічна інформація», «інформаційно-аналітична діяльність бібліотек», «реферативна діяльність», «аналітико-синтетична переробка інформації», «бібліографічна інформація», «бібліографічний опис», «бібліографічний запис», «бібліографічний посібник», «користувач інформації», «дискантний користувач», «інформаційне обслуговування», «інформаційний запит», «інформаційна потреба», «документний фонд» та «комплектування фонду».

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

2.1 Загальна характеристика бібліотеки як системи

Будь-яку бібліотечну установу доцільно розглядати як єдину складну систему, яка характеризується багатосторонніми стійкими звя’зками її складових частин.

Бібліотека – це установа, яка організовує використання документальної інформації, необхідної для задоволення різноманітних інформаційних потреб читача [18, с.18].

Багато фахівців бібліотечної діяльності дотримуються думки, що бібліотека як система має у своєму складі чотири головні підсистеми. А саме: бібліотечний фонд (БФ), контингент абонентів (КА), бібліотечний персонал (БП) і матеріально-технічна база (МТБ).

Цілісність бібліотеки забезпечується завдяки тому, що кожний елемент системи «бібліотека» виконує власні, якісно відособлені і разом з тим загальносистемні функції.

Бібліотечний фонд як елемент системи «бібліотека»

Бібліотечний фонд (БФ) – це упорядкована сукупність документів. Бібліотечний фонд є органічною невід’ємною частиною бібліотеки.

Виходячи з досвіду, можемо сказати, що форма представлення інформації для бібліотек майже не є серйозною перешкодою для її відбору, зберігання і організації використання. Більш важливу роль тут має її зміст, тобто чи відповідає він завданням бібліотеки та інтересам читача.

Іншими словами, документом бібліотечного фонду вважається будь-яка зафіксована в просторі і часі інформація. Саме термін «документ», на нашу думку, більш якісно передає сенс цього поняття ніж «книга», оскільки є більш широким за змістом.

Бібліотечний фонд взаємопов’язаний з усіма підсистемами бібліотеки і бібліотекою в цілому. Розглянемо вплив документного фонду на інші елементи системи.

На харатеристики БФ (склад, число, потреби) впливає кількість та зміст документів. Великий, але який за змістом, в належній мірі, не виправдовує інтереси споживачів фонд не приверне увагу великої кількості бажаючих його освоїти. Фонд, що відповідає складу та інтересам абонентів, але має недостатньо великий обсяг, так само не знайде всіх можливих абонентів, оскільки наявність черг на потрібні документи буде викликати бажання у відвідувачів знайти інший шлях отримання необхідної інформації.

З розвитком суспільства зростає, з одного боку – число документів, з іншого – читачів, а тому виникає необхідність в регулюванні зв’язків між ними ззовні. Питання суперечностей між документом і читачем в умовах бібліотеки вирішує бібліотекар (Б), який розуміється в даному випадку не як реальна особистість, а елемент системи. Тобто без великої кількості документів не було б потреби в бібліотекарях.

Не можемо не звернути увагу і на зв’язок між бібліотечним фондом та матеріально-технічною базою (БФ – МТБ).

Обсяг та різнорідність фонду безпосередньо впливає на величину приміщення, його планування і весь зовнішній вигляд бібліотеки.

Як зазначає Ю. М. Столяров «документ має двоїсту природу: його духовний зміст укладено в матеріальну форму» [42, с.63], і як матеріальний об’єкт він потребує в спеціальних приміщеннях і спеціальному обладнанні для свого зберігання і використання. Машиночитані матеріали взагалі можуть застосовуватися лише за допомогою відповідних технічних засобів, призначених для їхствоpення, зберігання і використання. У цьому випадку «зв’язок Д – МТБ» настільки міцний, що без нього не може використовуватися ні Д, ні МТБ.

Інші елементи системи «бібліотека», в свою чергу, також впливають на бібліотечний фонд.

Під час створення бібліотеки керуються саме потребами абонентів, а вже після – формою та змістом документа. Тобто, кількість і потреби споживачів безпосередньо впливають на склад і величину фонду.

Ознаки документів наявних у бібліотечному фонді, такі як типи, види, вік і тд., визначаються соціально-демографічними характеристиками читачів. Кількість однорідних інтересів визначає екземплярність того чи іншого виду документа, що міститься в бібліотеці.

Як зазначалось вище, відносини між документом і абонентом регулює бібліотекар. У цій справі він виконує наступні завдання: визначає і відбирає документи, за потребами абонентів; шляхом обробки і зберігання упорядковує зв'язок між ними; за допомогою довідкового апарату доводить їх зміст до відома абонентів; домагається їх активного і адекватного використання; культурою обслуговування забезпечує оптимальні умови їх сприйняття.

Фонд бібліотеки зазнається впливу і через матеріально-технічну базу, засоби механізації та автоматизації, оскільки технологія і умови комплектування, обліку, обробки, розміщення, зберігання документів і засобів їх доставки, а також способи розкриття бібліотечного фонду перед абонентами залежать від величини і конфігурації бібліотечних приміщень, номенклатури і характеристик технічного обладнання.

Чим менше часу абонент витрачає на очікування необхідних джерел, тим ефективніше бібліотеки вирішують свої завдання. Варто наголосити на необхідності мати можливість видавати копії документів читачам. Це буде корисно як і абонентам, так і фонду, оскільки він менше зношується та підвищується гарантія зберігання.

Абонент як елемент системи «бібліотека»

У «Словнику бібліотечних термінів», читач визначається як «особа, яка регулярно відвідує бібліотеку з метою отримання літератури для читання» [2, с.188]. Не можемо не погодитися з думкою Ю.М. Столярова, що при такому визначенні «дійсно не підпадають під поняття «читач» багато хто з тих, хто

користується бібліотечним фондом безпосередньо або опосередковано» [42, с.102].

У сучасному суспільстві існує багато видів документів, які не потрібно читати в буквальному сенсі слова, у зв’язку з чим це поняття ще більш звузилося. Ю. М. Столяров наголошує на тому, що найголовніше – отримання, осмислення і використання необхідної інформації, а читання являє собою хоча і важливий, але все ж проміжний момент в процесі сприйняття інформації є лише одним з найбільш поширених, в умовах бібліотеки, шляхів досягнення цієї мети [42, с. 102].

Поняття «відвідувач» також не може використовуватися у ролі узагальнюючого, оскільки не кожен, хто користується бібліотекою відвідує її.

У 50-60-х рр. з’являється словосполучення «споживач інформації», яке є ширше, ніж поняття «читач», але надмірно широке для бібліотеки через те, що бібліотека оперує тільки частиною інформації, а не всіма її видами.

Як результат пошуків терміна, що адекватно відбиватиме зміст поняття, а також узгоджуватиметься з бібліотечною термінологією, був запропонований термін «абонент». Абонент – це особа або група осіб, що мають право користуватися чим-небудь протягом певного терміну. Цей термін має певну перевагу над іншими, тому що він не акцентує на певному способі сприйняття інформації. Слово «абонент» «не тільки більш точно відображає істоту відповідного поняття, а й, у свою чергу, забезпечує наступність у розвитку бібліотечної термінології» [42, с.104]

Абонент у системі «бібліотека» грає головну роль, так як всі інші підсистеми призначені для нього.

Зв’язок документа та абонента характеризується, в першу чергу, тим, що практично всі «фондові» проблеми базується на показниках, що пов'язані з контингентом абонентів і їх читанням, а саме: читаність, відвідуваність, кількість звертання, повнота задоволення запитів і т.д.

Методологічною і теоретичною основою теорії формування бібліотечного фонду служить так званий «закон відповідності», який говорить про те, що, з одного боку, склад і величина фонду повинні відповідати завданням, що вирішуються бібліотекою в суспільстві на даному етапі його розвитку, а з іншого – прогресивним читацьким потребам.

Зв'язок «документа – споживач» породжує кумулятивну функцію бібліотеки, яка на практиці виражається у відборі та зберіганні потрібних документів. Документи можуть зберігатися до тих пір, поки вони становлять реальну або потенційну цінність. У свою чергу, зі зв'язку «споживач – документ» випливає функція використання (утилітарна) документів. Технологічно вона реалізується в обслуговуванні абонентів необхідними документами. Як кумулятивна, так і утилітарна функції є загальними сутнісними функціями бібліотеки, які висвітлюють змістовну сторону бібліотечної діяльності (*табл. 2.1.1*).

Таблиця 2.1.1

Зовнішні і внутрішні функції підсистем системи «бібліотека»

Назва підсистеми	**Зовнішня функція підсистеми**	**Внутрішня функція підсистеми**
Бібліотечний фонд	*Кумулятивна*	*Початкової фундаментальної основи*
Абонент	*Утилітарна*	*Ціль існування і розвитку системи*
Бібліотечний персонал	*Представницька*	*Управлінська*
Матеріально-технічна база	*Атрибутивна*	*Матеріального середовища бібліотечної діяльності.*

Нерозривний зв'язок мають підсистеми абонент і бібліотекар.

Існує думка, що абоненти повинні визначати число бібліотекарів, рівень їх кваліфікації, наявність допоміжного персоналу та ряд професійних обов'язків. Але більшість дослідників зауважують, що «при вивченні соціально-демографічних особливостей читацького контингенту, а також потреб, інтересів, запитів, смаків, стимулів читання, роботи в режимі «запит-

відповідь» скоріше можна говорити про безпосереднє і опосередковане керівництво абонентом діями бібліотекаря, ніж навпаки» [42, с.123].

Зв'язок абонента з матеріально-технічною базою є найменш вивчений дослідниками.

Зазвичай абонент розглядає бібліотеку як:

– зручне місцезнаходження потрібних йому документів;

– зручне місце для роботи з документами;

– центр спілкування з людьми, що мають спільні читацькі інтереси.

Особливо гостро зв'зок «А – МТБ» простежується під час планування бібліотечної будівлі. Процес бібліотечно-інформаційного обслуговування передбачає такий спосіб планування, при якоаму рух потоку абонентів відповідатиме послідовності операцій, з яких складається обслуговування, а також слід уникнути перетин з іншими технологічними процесами.

Бібліотекар як елементсистеми «бібліотека».

Зв'язки бібліотекаря з іншими елементами системи «бібліотека» вивчені добре. Але маємо зауважити на ому, що вчені досліджували переважно, односторонні зв'язки. Тобто в результаті вивчення зв'язку бібліотекаря з абонентом («Б – А») виникла теорія роботи з читачами; вивчення зв'язку бібліотекаря і документа («Б – Д») є предметом теорії формування бібліотечного фонду, а також теорії каталогізації; зв'язки бібліотекаря з матеріально-технічною базою («Б – МТБ») вивчає теорія організації бібліотечної справи.

Завдання бібліотекаря полягають у:

– визначенні і відборі найбільш відповідних документів згідно потребам абонентів, яке вирішується в результаті комплектування підсобного фонду.

– доведенні інформації про наявність документів до абонентів. Завдання вирішується шляхом створення довідково-бібліографічного апарату, інформаційної роботи.

– забезпеченні використання документів абонентами, за допомогою різних форм пропаганди книг.

– професійному плануванні та оснащенні приміщення, постійній підтримці МТБ в діючомустані, забезпеченні оптимальних умов для читання, зберігання, збереження і використання документів. Досягається шляхом створення належних умов праці та культурою обслуговування.

Завдання керівника бібліотеки мають особливий характер. Керівник повинен підтримувати оптимальні відносини між бібліотекарями, між бібліотекарями та абонентами, особливо в конфліктних ситуаціях.

У літературі під бібліотекарем, як елементом системи, часто розуміють лише посередника між документом і абонентом. Насправді його роль значно важливіша. Він є суб'єктом управління зв'язками між усіма її підсистемами

Матеріально-технічна база як елементсистеми «бібліотека».

Під матеріально-технічною базою ми розуміємо приміщення, бібліотечні будівлі, меблі, інженерне обладнання; внутрішній бібліотечний транспорт; засоби механізації та автоматизації бібліотечних процесів; копіювально-розмножувальну техніку; енергію, матеріали, запчастини.

З вище наведеного можемо зробити висновок: МТБ утворює три групи речових елементів, які різняться за свої призначенням в системі та націлені на оптимізацію її діяльності:

1. будівлі та приміщення, в яких відбуваються бібліотечні процеси;

2. технічні засоби зв'язку, що об'єднують різні види бібліотечної діяльності;

3. технічне обладнання бібліотеки.

Призначення матеріально технічної бази дещо відрізняється від інших елементів системи, яке полягає в забезпеченні раціонального ходу бібліотечних процесів.

Приміщення бібліотеки разом з усім обладнанням несе потрійне навантаження, оскільки є: місцем зберігання документів (зв'язок МТБ - Д); місцем, з'єднання/роз'єднання потоку документів і абонентів (зв'язок МТБ -

А); середовищем діяльності бібліотекаря (зв'язок МТБ - Б). Іншими словами, матеріально-технічна база уможливлює просторово-часове об’єднання всіх елементів бібліотеки, тобто виконує в системі «бібліотека» атрибутивну функцію (*див. табл. 2.1.1*).

Важливим є той факт, що МТБ бібліотеки має рівномірно задовольняти потреби всіх складових елементів системи, у випадку переваги на користь однієї з них виникнуть серйозні конструктивні недоліки в системі та зменшиться ефективність бібліотечної роботи.

В умовах сьогодення все більше має значення зв’язок МТБ – Д, оскільки поступово автоматизація охоплює всі процеси, пов’язані з формуванням фонду: комплектування, обробку, розміщення, пошук, зберігання та охорону, доставку до абонентів. Розвиток технічних засобів зв’язку значно підвищує роль МТБ, так як зараз необхідну інформацію абонент може отримати на електронну пошту.

У свою чергу, підвищення ролі матеріально-технічної бази накладає нові зобов’язання і на абонентів. Надаючи абоненту необхідну інформацію більш повно і оперативно, ніж при традиційних способах обслуговування, сучасні технічні засоби вимагають від нього значно більшої технічної та бібліотечно-бібліографічної грамотності.

Розвиток зв’язку МТБ - Б вимагає підготовки технічно грамотного бібліотечного персоналу, який знає виробничі можливості машин і устаткування і вміє їх експлуатувати.

Ще один аспект посилення зв’язку МТБ - Б полягає в тому, що розвиток бібліотек і технічних засобів у них неминуче призводить до спеціалізації функцій бібліотекаря, в результаті ряд бібліотечних фахівців усувається від безпосереднього контакту з абонентом. Але «на більш високому рівнірозвитку МТБ стане можливим повернення до безпосереднього контакту бібліотекаря і абонента, але вже на якісно новій основі» [42, с.185].

Розглянувши всі елементи елементи системи та характер зв'язків між ними, можемо побудувати структурну схема (*див. рис. 2.1.1*). Дана схема показує, що бібліотеку як систему утворює нерозривна єдність чотирьох елементів, кожен з яких відіграє в ній важливу власну роль.

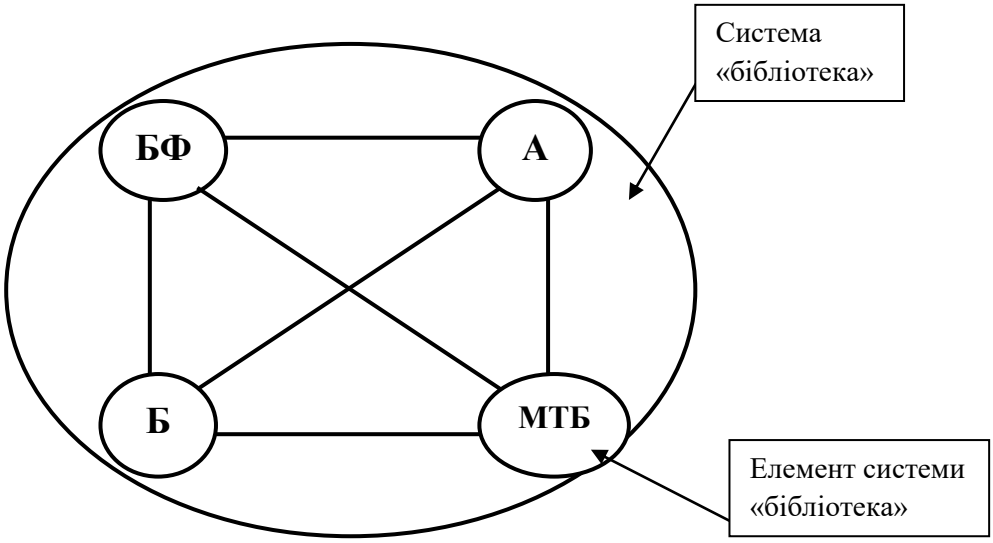

Рис. 2.1.1 *Структурна схема системи «бібліотека»*

Всі елементи рівнозначні між собою не за ознакою значущості ролей, а за ознакою необхідності для освіти такого соціального інституту як бібліотека. Кожен з елементів пов'язаний з іншими, виконує об'єктивно необхідні функції (*див. табл. 2.1.1*), які роблять систему «бібліотека» закінченою і стійкою. Вони будуть притаманні будь-якій бібліотеці до тих пір, поки вона існує.

Таким чином, виникають всі чотири елемента, які в сукупності та нерозривному зв'язку утворюють бібліотеку. Кожен з них відіграє свою власну, якісно відокремлену, але в цілому рівноправну роль, без якої функціонування бібліотеки було б неможливо.

2.2 Теоретичні засади науково-інформаційної діяльності бібліотек

На сьогоднішній день інтенсивний обмін науковою інформацією між вченими підтримується розвитком науково-інформаційної діяльності, що є

основною складовою частиною науково-дослідної роботи та головною функцією бібліотечних установ.

НІД вважається ключовим напрямом здійснення інформаційної діяльності, оскільки вирізняється своїм об’єктом, предметом, методами дослідження і завданнями, які полягають у задоволенні інформаційних потреб користувачів у будь-якій сфері діяльності людини.

Мета здійснення науково-інформаційної діяльності бібліотечних установ полягає у забезпеченні всіх можливих інформаційних потреб про нові знання, досвід і прогнози у науково-дослідній, науково-технічній, виробничій, природничій сферах [16, с. 146].

Об’єктом НІД виступає наукова інформація, що відображає загальні результати науково-дослідної, проектно-технологічної, дослідно-конструкторської, виробничої та громадської діяльності.

Серед завдань НІД можемо виділити: збір наукових джерел інформації (документів), їх систематизація, аналіз і синтез, переробка, зберігання, пошук, відтворення, розмноження і розповсюдження наукової інформації [16, с. 147].

Науково-інформаційна діяльність виконує функції перетворення, впорядкування, структурування та організації наукових знань в наукову інформацію.

Обсяг інформації, швидкість її руху та оперативністю обробки визначають ефективність науково-інформаційної діяльності [26, с. 39].

У бібліотеках здійснення НІД має свої особливості, оскільки потребує від виконавців ґрунтовних знань не лише у бібліотечно-інформаційній галузі, а й у сфері науки, освіти.

Здійснюється вона органами НТІ та інформаційними службами. Головними організаціями в Україні у цій сфері вважаються Книжкова палата України імені Івана Федорова; Український інститут науково-технічної експертизи та інформації (УкрІНТЕІ); Національна бібліотека України імені Вердадського та інші.

Науково-інформаційна діяльність втілюється в результаті здійснення двох процесів: перший передбачає опрацювання джерел інформації за для створення нових знань; другий – аналітико-синтетичну обробку інформації та отримання нового інформаційного продукту або послуги та взаємодію їх з користувачем.

Створення нових інформаційних ресурсів, забезпечення користувачів науковою інформацією, видавнича діяльність є основними напрямами науково-інформаційній діяльності, які забезпечують функціонування інформаційних установ.

Створення інформаційних ресурсів підтримує базу даних НІД. Під час формування інформаційного продукту здійснюється сукупність дій з аналітико-синтетичної обробки інформації, підтримка ІПС, оновлення інформаційних ресурсів. Видавнича діяльність є організаційним процесом забезпечення споживача новою інформацією.

Серед напрямів здійснення науково-інформаційної діяльності бібліотечних установ можна визначити аналітичну діяльність, реферування, анотування документів та створення електронних ресурсів бібліотеки.

Інформаційно-аналітична діяльність (ІАД) – це специфічний різновид інтелектуальної, розумової діяльності людини, в процесі якої внаслідок певного алгоритму послідовних дій з пошуку, накопичення, зберігання, обробки, аналізу первинної інформації утворюється нова, вторинна аналітична інформація у формі аналітичної довідки, звіту, огляду, прогнозу тощо [6, с. 28].

У процесі організації ІАД перед науковцями постають питання щодо правильності оформлення результатів досліджень за допомогою створення науково-інформаційних документів, які класифікують за наступними ознаками: глибина згортання інформації (сигнальна бібліографічна, реферативна та оглядова інформація), метод викладу інформації (документ-екстракт, перефразований, інтерпретований документ), форма фіксації

інформації (рукописний, надрукований, машинозчитувальний документ)[26, с. 40].

У структурі аналітичній діяльності значне місце належить оглядово-аналітичному напряму. Мета цього напряму – формування інформаційної підтримки діяльності споживачів. Створення оглядової інформації є базовим способом реалізації цих завдань, це дозволяє просежити стан розвитку певної галузі науки (досягнутий рівень, тенденції та перспективи розвитку, організаційно-економічну ситуацію тощо). Процес підготовки оглядової інформації ґрунтується на виокремленні та систематизації кількісних даних та відомостей, що дають характеристику різним аспектам розглянутого об’єкта; оцінка властивостей інформації, її доповнення та уточнення; перегляд отриманих результатів для отримання нової інформації стосовно стану певної науки, визначення досягнутого рівня і перспектив її розвитку.

Аналітичний напрям НІД передбачає виготовлення документів, такі як: аналітична записка, аналітичний звіт, оглядова записка, довідка, періодичний огляд подій (дайджест), інформаційна записка, аналітичний огляд, доповідь[26, с. 40].

Одним з головних напрямів НІД є реферування документів. Реферування – це процес, який вимагає осмислення, аналітико-синтетичну обробку інформації та створення реферату [6, с. 43].

Методика реферування передбачає здійснення наступних дій: оцінка, відбір, аналіз і узагальнення первинної інформації. [6, с. 43].

Зазвичай бібліотеки реферують видання, що створюються вищими навчальними закладами і науковими установами, у структурі яких вони функціонують, але задля більш активного розвитку реферативної діяльності бібліотек є необхідність залучення більшої кількості бібліотек до корпоративної діяльності.

Анотування як напрям науково-інформаційної діяльності передбачає повторну обробку письмової інформації з метою отримання узагальненої

характеристики документа, що розкриває логічну структуру і зміст. Результатом цієї діяльності є анотація.

Анотація – це стисла характеристика змісту, призначення, виду, форми та інших особливостей видання [6, с. 44].

Вона, зазвичай, складається на книгу, журнал або збірник. Мета анотації полягає у доведенні до користувачів інформації стосовно предметно-тематичного змісту документа, аспектів розгляду теми, матеріалу, на базі якого проведено дослідження, його географічних аспектів та хронологічних рамок.

Важливого значення у діяльності бібліотечних установ набуває такий напрям науково-інформаційної діяльності як створення електронних ресурсів. В результаті здійснення цього напряму виникли так звані «віртуальні бібліотеки» – мережа загального користування, що розподілена у просторі та орієнтована на міжбібліотечну взаємодію [30]. Документи в такій бібліотеці зберігаються в електнонній формі. Споживач, може отримати їх, звертаючись до мережі Інтернет, не обов’язково будучи абонентом бібліотеки. Віртуальні бібліотеки, у своїй структурі, можуть мати декілька установ територіально віддалених одна від одної. Вони виконують функції інтегрованого спілкування, сповіщення про наявність та отримання бібліотечних ресурсів.

Людина, звертаючись до бібліотечної установи, має отримати як зовнішню, так і інформацію з локального репозиторію, в машино читаній та друкарській формі. З цим виникає необхідність використання та пошуку нових технологій щодо здійснення НІД, що, в свою чергу, позитивно впливатиме не тільки на розвиток бібліотечного фаху, а й інформаційно-бібліотечної справи в цілому.

Отже, можемо стверджувати, що бібліотека як інформаційний центр відіграє ключову роль в забезпеченні користувачів установи науковою інформацією, а тому є незамінна в сучасному інформаційному просторі.

2.3 Нормативно-правове забезпечення науково-інформаційної діяльності бібліотек в Україні

Однією з головних напрямків діяльності бібліотек є інформаційна діяльність (ІД). Законодавство України виділяє наступні види ІД – збирання, одержання, використання, поширення, зберігання, охорона та захист інформації [34], які більшою мірою втілюються за допомогою основоположних функцій бібліотек – кумулятивну, меморіальну, комунікативну. Сукупність цих функцій становить основу науково-інформаційної діяльності бібліотек.

Науково-інформаційна діяльність (НІД) – це соціально-організований різновид наукової праці, що виконується з метою підвищення ефективності досліджень і розробок та полягає в здійсненні таких основних процесів, як збирання, аналітико-синтетична переробка, зберігання й пошук закріпленої у документах наукової інформації та надання цієї інформації ученим-дослідникам і фахівцям у відповідний час і в зручній для них формі у межах інформаційного забезпечення та інформаційного обслуговування [16, с. 9].

Науково-інформаційна діяльність передбачає три напрями діяльності – аналітичний, реферативний, бібліографічний.

Як і будь-яку суспільну діяльність, здійснення науково-інформаційної діяльності відбувається за дотримання чіткої законодавчої бази. Українське законодавство з питань інформації, основи якого висвітлено у Конституції України [19], покликані регулювати усі складові НІД.

Основний закон України визначає базові питання стосовно соціального буття інформації, прав та обов’язків суб’єктів ІД. Статтею 34 зазначеного документа дозволяє збирання, зберігання, використання та поширення інформації дотримуючи правові межі. На цьому положенні ґрунтується діяльність українських інституцій та окремих громадян у інформаційній сфері, а тому є важливим. На цих засадах бібліотеки як суб’єкти ІД, здійснюють власну НІД, а саме: створюють інформаційні ресурси, здійснюють аналітико-синтетичну обробку інформації, вивчають та

задовольняють інформаційні потреби у науковій інформації, узагальнюють та поширюють досвід в зазначеній сфері. Отже, спеціальстам сфери НІД законодавство надає вільне право створювати інформаційні продукти, узагальнювати досвід і на цій базі відкривати нові галузеві знання, що, в свою чергу, розширюють галузевий науковий дискурс.

Українськими науковцями дискутується питання щодо кодифікації інформаційного права (ІП), а саме – розроблення інформаційного кодексу України. Фахівці інформаційно-правової сфери, вивчаючи структуру майбутнього галузевого кодексу, наголошують на необхідності правового регулювання діяльності бібліотек, оскільки являються найактивнішими учасниками інформаційного буття країни [27].

Ієрархію інформаційного права становлять закони України та підзаконні акти, що регулюють науково-інформаційні процеси діяльності бібліотек, унормовують всі процеси функціонування НІД у суспільстві. Основою законодавчої бази науково-інформаційної діяльності є Закони України:

– Про інформацію [35];

– Про науково-технічну інформацію [36];

– Про наукову та науково-технічну діяльність [38];

– Про бібліотеки і бібліотечну справу [37];

– Про авторське право і суміжні права [33].

Так, Законом України «Про інформацію» [35] встановлено правові норми використання інформації у суспільстві та здійснення інформаційної діяльності в цілому, тобто створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту. Стаття 6 цього закону дозволяє вільно користуватися інформацією в межах України, а також перераховано випадки обмеження цього права.

У статті 10 ЗУ «Про інформацію» визначені види інформації за змістом, серед яких виділено науково-технічну інформацію. Статею 15 цього документа проголошується зокрема, що «правовий режим науково-технічної

інформації визначається Законом України «Про науково-технічну інформацію»» [35].

Основним об’єктом здійснення науково-інформаційної діяльності є науково-технічна інформація (НТІ), з цього можна визначити, що ЗУ «Про науково-технічну інформацію» – один із найважливіших законодавчих актів у галузі НІД, оскільки є основою для функціонування її об’єкта.

Ним проголошується «право на відкриту науково-технічну інформацію, яке передбачає можливість вільного її одержання, зберігання, використання і поширення під час здійснення наукової, науково-дослідної, виробничої, громадської та іншої діяльності, що не забороняється чинним законодавством» [36]. Зазначено процес встановлення прав на НТІ, яка створена як одноосібно, так і у співавторстві, а також врегульовано відносини під час її використання. Згідно закону, наукові та науково-технічні бібліотеки є суб’єктами відносин у сфері НТІ і входять до складу національної системи НТІ. Стаття 9 встановлює їхні завдання, одне з яких є аналогічним напрямам НІД – «аналітично-синтетична обробка першоджерел, реферування опублікованих і не опублікованих на території України джерел науково-технічної та економічної інформації, створення на цій основі і поширення інформаційної продукції та послуг» [36].

У статті 11 наголошується на тому, що діяльність, яка проводиться установами за державні кошти підлягає обов’язковій реєстрації та обліку [36].

Усі функції, які пов’язані з реєстрацією та обліком результатів діяльності наукових установ, до яких належать і наукові бібліотеки, в Україні покладено на державну наукову установу «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» [39]. Ця діяльність здійснюється на основі Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій [32].

Для наукових бібліотек значної актуальності набув Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [38], він покликаний зорганізувати в

правовому полі науково-дослідну діяльність, у тому числі й НІД. Але щодо зазначеної сфери документ посилається на Закон України «Про науково-технічну інформацію» [36]. А саме, у статті 63 зазначено, що «для забезпечення розвитку науки і сприяння науково-технічній творчості держава створює систему науково-технічної інформації, правовий режим якої визначається Законом України «Про науково-технічну інформацію»» [38].

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [37] доповнює, розширює та деталізує суто професійні законодавчі норми щодо НІД галузевих книгозбірень. У ньому говориться, що бібліотеки є частиною інформаційної системи держави, а отже, вони є активні суб'єкти ІД країни. А також визначається право бібліотек самостійно обирати напрями їх діяльності згідно їхнім статутам і положенням. Отже, науково-інформаційна діяльність бібліотек, яка є одним з основних напрямів діяльності бібліотек, гарантовано вільний розвиток в Україні.

Оскільки Україна має мету стати повноправним суб'єктом у світовій інформаційній системі, необхідно ретельно, чітко та послідовно дотримуватися норм з питань авторського права (АП).

Фундамент нормативно-законодавчого регулювання в даній галузі висвітлено в Конституції України [19]. Зокрема задекларовано право на власність, у тому числі й інтелектуальну. Це положення дуже активно обговорюється науковцями, оскільки воно є основним для розвитку авторського права в Україні.

АП підтримується і Законом «Про науково-технічну інформацію» [35]. Так, стаття 2 першого розділу проголошує: «Науково-технічна інформація, що є продуктом інтелектуальної творчої праці, становить об'єкт права інтелектуальної власності, а відносини щодо її придбання, зберігання, переробки, використання і поширення регулюються чинним законодавством» [35].

Правове поле у галузі авторського права значно розширює Закон України «Про авторське право і суміжні права» [33]. З-поміж інших завдань

він має регулювати правові відносини, «пов’язані із створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва» [33]. Діяльність книгозбірень безпосередньо пов’язана з використанням документів на різних матеріальних носіях, що фіксують доробок фахівців з різних сфер діяльності. Оскільки у процесі здійснення аналітико-синтетичної обробки інформації бібліотеки стають власниками широкого спектра інформаційної продукції, створених у межах своєї науково-інформаційної діяльності, доцільно розглядати бібліотеки як суб’єктів авторського права

Як результат реалізації кумулятивної функції, бібліотеками створюються галузеві інформаційні ресурси. Для повноцінного забезпечення інформаційних потреб користувачів часто послуговуються зовнішніми інформаційними масивами для розширення галузевого інформаційного дискурсу [28, с. 13]. З метою наукового опрацювання інформації статтею 21 другого розділу ЗУ «Про авторське право і суміжні права» [33] дозволено цитування з обов’язковим зазначенням автора і джерела інформації.

Різні напрямки і сфери діяльності розвиваються за допомогою використання стандартизації.

Без стандартів неможливі впорядковані та уніфіковані процеси розвитку, накопичення та використання інформаційних ресурсів, а отже вони є необхідним регулятивним компонентом. З метою здійснення всіх напрямів НІД [35] починають діяти стандарти, які спрямовані на більш якісну аналітико-синтетичну обробку інформації всіх галузей знань для повного інформаційного забезпечення наук про освіту, педагогіки і психології, освітянської практики.

Серед чинних галузевих нормативних документів, у галузі НІД Україні діють стандарти різних категорій [28, с. 14]:

ДСТУ – державні (національні) стандарти України. Розроблені відповідно до чинного вітчизняного законодавства і діють з 1993 року.

ГОСТ – державні стандарти. Сфера їх дії поширюється на території країн СНД. У разі відсутності в Україні відповідного національного стандарту вони є основоположними.

ДСТУ ISO – міждержавні стандарти. Стандарти з позначкою ISO – це міжнародні стандарти, розроблені Міжнародною організацією із стандартизації (International Organization for Standardization, ISO). Україна є членом ISO, підтримує та впроваджує міжнародні нормативи шляхом надання чинності Держспоживстандартом України.

Серед державних стандартів України (ДСТУ) в галузі науково-інформаційної діяльності можемо виділити наступні:

1. ДСТУ 3582:2013. Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила

2. ДСТУ 5034:2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять

3. ДСТУ 7448:2013. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність.

До державних стандартів (ГОСТ) належать:

1. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання;

2. ДСТУ ГОСТ 7.9:2009 (ИСО 214–76). Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Реферат и аннотация. Общие требования

3. ДСТУ ГОСТ 31279:2005. Інноваційна діяльність. Терміни та визначення понять

4. ДСТУ ГОСТ 7.59:2003. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Індексування документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації.

Міждержавними стандартами у сфері НІД виступають:

1. ДСТУ ISO 5127:2007. Інформація та документація. Словник термінів

2. ДСТУ ISO 7154:2010. Інформація та документація. Принципи комплектування бібліографічної картотеки

3. ДСТУ ISO 8459–3:2005. Інформація та документація. Довідник бібліографічних елементів даних.

За для дотримання норм українського законодавства бібліотекам слід виконувати певні дії: відстежувати зміни в законодавстві України з питань інформаційного права; підвищувати обізнаність кадрового персоналу з нормами вітчизняного права; формувати фонд на традиційних носіях інформації та повнотекстових баз даних стандартів з питань НІД; чітко та неухильно дотримуватися норм українського законодавства та стандартизації в галузі НІД.

Такі заходи сприятимуть розвитку науково-інформаційної діяльності, прозорій, справедливій, цивілізованій співпраці і взаємодії книгозбірень з іншими суспільними інституціями, підвищення статусу і ролі бібліотек як діяльного суб’єкта громадянського суспільства в Україні.

Отже, законодавством України гарантовано вільну діяльність бібліотек у різних напрямках НІД. Водночас, на них покладаються обов’язки чіткого і неухильного виконання правових норм.

Проведений нами теоретичний аналіз наукової літератури ми визначили, що бібліотека є єдиною цілісною системою, яка складається з чотирьох елементів: «документ», «абонент», «бібліотекар», «матеріально-технічна база», які мають нерозривний зв’язок між собою. Кожен з них відіграє свою власну, якісно відокремлену, але в цілому рівноправну роль, без якої функціонування бібліотеки було б неможливо.

Бібліотека як інформаційний центр відіграє ключову роль в забезпеченні оперативного доступу до наукових інформаційних ресурсів та інтенсивний обмін інформацією між вченими здійснюючи науково-інформаційну діяльність, а тому є незамінна в сучасному інформаційному просторі.

Визначивши нормативно-правову базу науково-інформаційної діяльності бібліотек ми дійшли висновку, що законодавством України гарантовано вільну діяльність бібліотек у різних напрямках НІД. Водночас, на них покладаються обов’язки чіткого і неухильного виконання правових норм.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВНИЙ АНАЛІЗ ЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

3.1 Загальні відомості про Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є головним науково-інформаційним центром країни, найбільшою бібліотекою України. Вона створена 2(15) серпня 1918 року з метою заснувати в країні велику бібліотеку всесвітнього типу, що налічувала б у своєму фонді знання по всіх науках; щоб була можливість, не виїжджаючи за кордон, познайомитися зі світовою літературою. Головною метою була організація українського відділу (Ucrainica). Туди вносили всі твори українською мовою, що друкувалися будь-де і будь-коли; видання, про історію і культуру української нації, яка написана всіма мовами. Перша її назва – Національна бібліотека Української держави.

Весь період розвитку Бібліотеки можна розділити на декілька етапів (*табл. 3.1.1*).

Таблиця 3.1.1

Етапи розвитку Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського

Етап	Характеристика
Перший (1918-1928 рр)	організаційні моменти;
Другий (1929-934 рр.)	трансформація бібліотечної системи
Третій (1935-1941 рр.)	уніфікація діяльності Бібліотеки;
Четвертий (1941-1948 рр.)	період війни з Німеччиною, евакуація, окупація
П’ятий (1948-1964 рр.)	перетворення у Державну публічну бібліотеку УРСР
Шостий (1965-1991)	розширення та поглиблення функцій
Сьомий (90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.)	становлення незалежності України;
Восьмий (початок ХХІ ст. – сьогодні)	новий зміст діяльності

Перший етап охоплює 1918-1928 рр., який характеризується організаційними моментами, коли бібліотекарі будь-якими можливими

способами намагалися сформувати фонд, систем каталогів, почався процес обслуговування читачів, було створено концепцію фонду «україніки». На цьому етапі також був закладен фундамент українського бібліотекознавства та книгознавства. На той час приміщенням Бібліотеки слугувала одна кімната у будинку Міністерства освіти, а вже в березні 1019 року установа одержала тимчасове приміщення – головний корпус Колегії Павла Галагана. Згодом її було переведено до 4 кімнат у найменшому корпусі Колегії.

1929-934 рр. – етап перетворення Національної бібліотеки Української держави на голову державну бібліотеку УРСР. У другому етапі розвитку Бібліотеки відбулась переорієнтація її діяльності на масового читача, трансформовувалась бібліотечна система. Збільшились закупівлі суспільно-політичної, пропагандистської літератури та проводилося вилучення «ідеологічно шкідливих» видань. За цей період для Бібліотеки збудували спеціалізоване приміщення, яке функціонує і до сьогоднішнього дня. Переїзд у нове приміщення дало можливість розширити обсяги комплектування, опрацювання та каталогізації видань та обслуговування читачів.

Наступний етап (1935-1941 рр.) охоплює процеси уніфікації діяльності Бібліотеки та перетворенням її на бібліотеку загального типу, яка здатна задовольнити потреби всебічного розвиту науки, техніки, виробництва, різних галузей знань.

Четвертий етап розвитку книгозбірні (1941-1948 рр.) перепав на період війни з Німеччиною, евакуації, окупації. Він характеризується розпадом діяльності Бібліотеки та післявоєнною відновлення її діяльності. Під час війни частина Бібліотеки біла евакуйована до столиці Башкирії Уфу, а інша частина працювала в Києві, у зв’язку з чим зазнала великих збитків: до Німеччини вивезли близько 320 тис. рідкісних, цінних видань та колекцій, але повернули лише частину з них у 1944 –1946 рр.

На п’ятому етапі розвитку Бібліотеки (1948-1964 рр.) вона була перетворена у Державну публічну бібліотеку УРСР, оскільки під час війни більшість бібліотек було зруйновано. Цей етап характеризується

розширенням функцій, разом з тим відбулися зміни і в організації постачання документів, оновили процеси бібліотечного обслуговування користувачів.

З 1951 р. до Бібліотека почала збір авторефератів та дисертацій, які захищалися у наукових установах та ВНЗ України. В цьому ж році Бібліотека приєдналася до системи міжнародного абонементу, разом з тим встановила зв'язки із світовими науковими установами. Починаючи з 1960 р. Бібліотека працює як депозитарій ООН в УРСР [20].

У 1964 році у Бібліотеці сталася пожежа, яка завдала величезних збитків фонду. Ця подія стимулювала до наступних дій: біло збудовано нове книгосховище, раціоналізовано розміщення документів у фондах, удосконалено комплектування документів, як вітчизняного, так і іноземного, задіяно нову систему літературного обліку, форми і методи обслуговування.

1965-1991 роки визначилися розширенням та поглибленням функцій Головної наукової бібліотеки УРСР, у якій вже налічувався колосальний обсяг фонду, висококваліфікований персонал, значна матеріально-технічна база. У травні 1971 р. Бібліотек отримала статус наукової установи, що стимулювало активізацію наукових досліджень у галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, забезпечення розвитку науково-технічної інформації.

Суттєві зміни відбулися у другій половині 1980-х – початку 1990-х років, а саме: 19 лютого 1988 р. згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР Бібліотеці присвоєно ім'я одного з її фундаторів, академіка В. І. Вернадського. Вона отримала статус науково-дослідної установи, перетворилася на всеукраїнський центр книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства [20].

В цей період Бібліотека почала свій шлях до інформаційного суспільства, вона першою в країні автоматизувала бібліотечну практику, створила електронні каталоги, переорієнтовувалась на нові комп'ютерні технології.

У 1989 році збудували нове приміщення, в якому були створені більш сприятливі умови для здійснення її діяльності.

Сьомий етап розвитку охоплює 90-ті роки XX ст. – початок XXI ст., що визначався змінами у зв'язку зі становленням незалежності України. У 1993 році було розроблено нову структуру бібліотеки, нові функції, а вже у 1996 році Бібліотека повернула початковий статус Національної книгозбірні та отримала сучасну назву: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Останній, восьмий етап, починається із початку XXI ст. та продовжується до сьогоднішнього дня.

НБУВ має у своїй структурі інститути, Фонд Президентів України (ФПУ), Національну юридичну бібліотеку (НЮБ), Службі інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ), відділи, сектори, групи у складі відділів тощо. Для вирішення окремих завдань можуть утворюватися тимчасові наукові колективи (див. Додаток А).

Основними завданнями Національної бібліотеки України імені В. Вернадського є: комплектування, наукове опрацювання та зберігання загальнодержавного універсального бібліотечного фонду і фонду документальної спадщини України та світу; формування розвиток та використання науково-інформаційних ресурсів; організація доступу до фонду та забезпечення інформаційних потреб користувачів НБУВ; організація фундаментальних та прикладних наукових досліджень з актуальних наукових напрямів: книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, кодикології та кодикографії, архівознавства та документознавства, наукометрії, інформаційно-комунікаційних технологій; бібліографістики, збереження, консервації та реставрації документів з метою одержання наукових знань та їх використання для практичних ідей [40, с. 5].

Основні напрями наукової організації науково-інформаційної діяльності Бібліотеки полягають у: формуванні цілісного комплексу

інформаційних ресурсів; розбудові науково-інформаційного порталу науки України; формування фундаментальної національної книжкової та рукописної колекції; розгортання баз бібліометричної та наукометричної інформації; інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади і управління на основі систематичного моніторингу бібліотечних ресурсів, вітчизняних та зарубіжних засобів масової інформації [40, с. 6].

У зв'язку з наданням нового змісту діяльності Бібліотеки з 1993 р. у Бібліотеці діє аспірантура, докторантура та спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських і докторських дисертацій. За цей час було підготовлено близько 27 докторів і 167 кандидатів наук у галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, інформатики, документознавства та архівознавства.

На сьогоднішній день у Бібліотеці працює понад 800 співробітників, з них бібліотечних – 60%, наукових – 25% і допоміжних – 15%, Серед співробітників – 125 кандидатів, 27 докторів наук.

Отже, до здобуття статусу головного науково-інформаційного центру держави Бібліотека пройшла великий шлях, який складається з 8 етапів. Сьогодні НБУВ – одна з найбільших бібліотек світу, що активно формує власні електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, що сприяє перетворенню її на відкритий інститут з вільним доступом до інформації.

3.2 Особливості науково-інформаційної діяльності у Національній бібліотеці України ім. Вернадського

Як зазначалось вище, науково-інформаційна діяльність є частиною науково-дослідної роботи та однією з основних функцій бібліотечних установ. Вона забезпечує інтенсивний обмін науковою інформацією між вченими та оперативний доступ до неї.

Розвитку науково-інформаційній діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як головної науково-інформаційної установи держави сприяють наступні державні програми: Національна

програма інформатизації України [15], Програма інформатизації НАН України [14, 21], а також Програма розвитку діяльності НБУВ [8]. В цьому напрямку перед Бібліотекою стоять завдання інформаційної підтримки наукової експертно-аналітичної та організаційно-управлінської діяльності науково-дослідних установ.

Значно зростає роль НІД в Національній бібліотеці в умовах інформатизації суспільства, а в її розвитку чітко простежуються інноваційні напрямки, пов'язані з виконанням Програми інформатизації. Концептуальна та стратегічна особливість Програми полягає в тому, що пріоритетними напрямками в ній є як техніко-технологічна складова, тобто створення інформаційних мереж, систем, технологій, так і змістовна – накопичення, аналітико-синтетична обробка, введення в науковий обіг, збереження інформації, створення інформаційних ресурсів і продуктів.

Вищеперелічені завдання можуть бути виконані за допомогою розвитку науково-інформаційних систем (НІС) з метою доступу до наукових інформаційних ресурсів. В Україні вже є певний досвід створення НІС. Так, фахівцями науково-технічного центру «Українська академічна і дослідницька мережа» Інституту фізики конденсованих систем НАН України створено та введено в експлуатацію Київський фрагмент телекомунікаційної інфраструктури Академії, що в майбутньому дасть можливість організувати доступ до світових інформаційних джерел через науково інформаційний портал НБУВ.

Розглянемо більш детально напрямки здійснення науково-інформаційної діяльності в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Слід зазначити, що з 1991 р Постановою Президії НАН України Бібліотека була визначена головною організацією з науково-технічної інформації та інформації з суспільних наук. В цьому напрямку діяльність Бібліотеки спрямована на дослідження формування, взаємовикористання, збереження національних наукових інформаційних ресурсів в умовах інформатизації; змін, що відбуваються в їх типо-видовий

структурі і пов’язаних з впровадженням інформаційних технологій, з поширенням нових джерел інформації; проблем вдосконалення бібліотечно-бібліографічних класифікацій, каталогізації з метою забезпечення сумісності на загальнодержавному та міжнародному рівнях та інтеграції інформаційних ресурсів.

Бібліотека щороку складає звіти про науково-інформаційну діяльність (див. Додаток Б), де узагальнює результати діяльності наукових установ і бібліотечно-інформаційної системи (БІС) НАН України з науково-інформаційного забезпечення потреб вітчизняної науки, що дає можливість виявити основний характер розвитку науково-інформаційної діяльності, простежити технологічні, структурно-функціональні зміни, які трапляються в бібліотечно-інформаційній сфері, охарактеризувати особливості діяльності БІС в сучасних технологічних та соціально-економічних умовах: розвиток їх інформаційної та інформаційно-аналітичної функцій, посилення лідерських позицій деяких бібліотек в окремих галузях науки, збільшення взаємодії з інформаційними підрозділами науково-дослідних установ в забезпеченні науково-інформаційними ресурсами, використанні світових, а також створенні власних інформаційних ресурсів і продуктів; перетворення бібліотек науково-дослідних установ у комплексні науково-інформаційні центри.

Не менш важливим напрямком науково-інформаційної діяльності в Бібліотеці є оновлення документно-інформаційного фонду (ДІФ), як фундаменту цієї діяльності, документами на всіх видах носіїв інформації, організація його взаємовикористання, збереження і модернізації. Основними джерелами комплектування фонду зарубіжними виданнями є міжнародний книгообмін, централізована підписка (друкованих та електронних видань та доступ до бази даних наукової інформації) та децентралізоване надходження іноземних видань, що становить близько 60% всієї кількості документів, що надходять до фондів. НБУВ постійно інформує науково-дослідні установи про отримання такої літератури та випускає науково-інформаційні видання (в

друкованому та електронному вигляді), такі як, систематичний покажчик «Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Багато років Бібліотека є лідером у здійсненні міжбібліотечної взаємодії. Документно-інформаційні ресурси НБУВ поповнюються також за рахунок придбання кумулятивної інформації провідних бібліотечних та інформаційних центрів світу, видавництв, наукових установ, що ввійшли в видову структуру фондів практично кожної бібліотеки академічної мережі.

В умовах інформатизації суспільства зростає роль електронної частини документно-інформаційних ресурсів, оскільки електронні наукові видання значно доповнюють сучасну систему наукових комунікацій, а з часом стануть однією з її основних складових. Зі створенням в НБУВ Центру комплектування бібліотек обов'язковим платним примірником документів електронні публікації будуть тиражуватися і поширюватися галузевими серіями (природничі, гуманітарні, медичні та аграрні науки) у вигляді упорядкованих кумулятивних масивів публікацій [22, с. 5]. Тобто, Бібліотека виконує функції тиражування електронних збірників наукових публікації, поширення їх за допомогою комп'ютерних мереж і, як інформаційний центр, - їх аналітико-синтетичну обробку зі створенням власної науково-інформаційної продукції.

Необхідним є оперативне надання НДУ доступу до новітньої зарубіжної інформації, як напрям НІД, що здійснюється завдяки проекту INTAS (Міжнародної асоціації сприяння співпраці з науковцями країн СНД) «Доступ до наукової літератури через електронну доставку для дослідників країн NIS». Проект забезпечує вчених України (через бібліотеки) оперативною інформацією, що міститься в БД електронних журналів найбільших європейських видавництв Springer, Backwell Science. Координаторами проекту, що діє з 2002 року, виступають Технічна інформаційна бібліотека (ТІБ) в Ганновері (Німеччина), Міжнародний інформаційний центр для бібліотек, видавництв та книжкової торгівлі

(Берлін), від України – НБУВ. У ньому беруть участь 300 учасників з 11 країн СНД, в тому числі 187 наукових установ та організацій України [45, с. 73]. В рамках проекту бібліотеки-учасниці, використовуючи можливості такого сервісу, як електронна доставка документів, отримують з ТІБ повнотекстові копії необхідних наукових публікацій (статей, патентів, матеріалів конференцій).

З метою забезпечення належного представлення національних інформаційних ресурсів в глобальних інформаційних мережах на веб-сайті НБУВ розміщується не тільки інформація про установу та основні напрямки наукової діяльності, але і їх інформаційні ресурси: аналітичні матеріали, звіти про НДР, зміст наукових журналів з анотаціями та повні тексти статей і монографій, наукових збірників, науково-інформаційних видань; БД, електронні каталоги бібліотек.

Бібліотека створює на сайті веб-сторінки, на яких демонструє власну інформаційну продукцію та організовує доступ до світових галузевих інформаційних ресурсів. Сьогодні цей напрямок НІД - одне з провідних в НБУВ. Так, на веб-сайті НБУВ представлена інформація про історію бібліотеки, її ресурсах і послугах, електронний каталог і БД робіт українських вчених, інформація про нові надходження видань до фондів.

Також у науково-інформаційному порталі НБУВ представлені Інформаційно-бібліотечні ресурси установ НАН України. Відповідно до Державної програми розвитку Бібліотеки створюється Український науково-інформаційний портал з системами пошуку та архівування розміщеної в глобальних інформаційних мережах наукової та суспільно значущої інформації. Портал забезпечує інтерактивну навігацію по науково-інформаційних ресурсів на основі взаємодії між зацікавленими організаціями-учасниками. Вже створена система електронних довідників по бібліотеках та інформаційних центрах, НДУ, університетам України та світу. Оперативно поповнюються ресурси наукової електронної бібліотеки України.

Національна бібліотека України бере активну участь у розгортанні роботи технологічного парку «Інтелектуальні інформаційні технології», організованого на базі Кібернетичного центру НАН України, як загальнодержавного інформаційного комплексу, що також сприяє інноваційному розвитку НІД Бібліотеки. Серед напрямків його діяльності - розробка і впровадження новітніх засобів і технологій отримання, зберігання і обробки інформації, створення інформаційно-аналітичних систем, розподілена переробка знань, підтримка складно структурованих баз знань, комп'ютерна лінгвістика, інтелектуальні комп'ютерні технології для соціальних досліджень, дистанційного навчання, підготовка кваліфікованих кадрів в області інноваційної діяльності і т. п. [23, с. 44].

Здійснення ряду корпоративних проектів разом з державними книгосховищами, бібліотеками вищих навчальних закладів, наукових установ – один з напрямків науково-інформаційної діяльності НБУВ як головного науково-інформаційного центру країни. Розроблення національного формату опису бібліографічних даних, що забезпечить сумісність бібліографічних записів, створюваних в Україні, на національному і міжнародному рівнях, дозволить створити інтегровану довідково-пошукову систему розкриття змісту сукупних фондів вітчизняних наукових бібліотек і систему корпоративної каталогізації і реферування поточних надходжень наукових видань.

В рамках проекту «Система наукових електронних видань «Бібліотека – суспільству» НБУВ видає п’ять галузевих серій наукових електронних видань з природничих, технічних, суспільних і гуманітарних, аграрних наук та медицини. Кожна з яких містить 300-400 тис. бібліографічних записів, а також фонд повних текстів авторефератів дисертацій об’ємом 5 тис. документів.

Бібліотека разом з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України формують загальнодержавну реферативну базу даних і видають

галузеві серії Українського реферативного журналу «Джерело». Щорічно виходить 24 номери УРЖ.

Одне з головних місць в діяльності НБУВ займають заходи, які спрямовані на збереження духовних надбань нації. Важливими є роботи зі створення електронного інформаційного ресурсу рукописного, архівного та книжкової спадщини «Пам’ять України». Така діяльність є реалізацією низки національних програм, а саме: «Архівна та рукописна Україніка», «Археографічна Україніка», «Документальні ресурси української науки», які з часом становитимуть національну частину всесвітньої програми «Пам'ять світу».

НБУВ спільно з Національною парламентською бібліотекою України та бібліотеками, що мають історико-культурні фонди, в рамках державної Програми збереження бібліотечних та архівних фондів формують базу даних Державного реєстру «Книжкові пам’ятки України», яка демонструється на сайті Бібліотеки. Поповнюються інформацією БД національної бібліографії, формуються БД українських нотографічних ресурсів, зарубіжної україніки, біографічної та біобібліографічної інформації. На основі цих БД НБУВ видає матеріали до ресурсів української книги, археографічний щорічник.

Пріоритетним напрямком НІД є інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади та управління, управлінських структур усіх рівнів, наукових установ НАН України. Такі аналітичні матеріали готує Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ (СІАЗ) на основі спостереження за політичним, соціальним, економічним, культурним розвитком сучасного суспільства, його соціальної та політичної структуризації, громадської думки в Україні. Так, разом із Інститутом програмних систем НАН України фахівці Служби працюють над створенням спеціалізованого програмного забезпечення для автоматичного відбору і сортування нової інтернет-інформації.

Таким чином, головний науково-інформаційний центр країни, крім формування поточних і ретроспективних колекцій електронних видань, виконують функції аналітико-синтетичної обробки документальних потоків з формуванням широкого спектру взаємопов’язаних науково-інформаційних продуктів. Тобто, зміст бібліотечної роботи тісно граничить з областю аналітичної діяльності, переробки та аналізу великих обсягів інформації, в тому числі електронної. Аналітичний напрям діяльності робить бібліотеку конкурентоспроможною на ринку виробництва інформаційних продуктів і послуг. Саме в такому напрямку розвивається науково-інформаційна діяльність НБУВ.

3.3 Основні напрямки вдосконалення діяльності бібліотечних установ

В умовах інформатизації суспільства бібліотека є не тільки головним інформаційним ресурсом, але й культурно-освітнім центром соціуму. Здобуття більш якісної освіти головним чином залежить від рівня бібліотечно-інформаційного обслуговування. За для вирішення завдання зміцнення статусу бібліотеки та підвищення статусу бібліотекаря, необхідна співпраця з усіма зацікавленими організаціями, у тому числі регіональні органи влади, громадські об’єднання і тд.

Досить складною проблемою сьогодення є низький рівень заробітної плати бібліотекарів, не дивлячись на то факт, що вони є активними учасниками інноваційних змін закладів освіти. Також є важливим той факт, що вони не тільки традиційно підтримують цю діяльність, а й переосмислюють роль і завдання самої бібліотеки в освітньому процесі. Вже більшість бібліотек працюють як інформаційно-бібліотечні центри, медіатеки. Основні завдання, які вони виконують в таких умовах, є: створення єдиного довідково-бібліографічного апарату на наявні інформаційні ресурси, додання нетрадиційних носіїв інформації

до структури фондів, надання методичної допомоги іншим структурним підрозділам закладу.

З метою вдосконалення діяльності бібліотек було визначено наступні основні напрями *(див. рис. 3.3.1)*:

– оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази бібліотек;

– забезпечення технічним обладнанням бібліотек; створення умов для автоматизації бібліотечних процесів, застосування новітніх інформаційних технологій, пришвидшення процесу інформатизації бібліотечної діяльності та включення бібліотечних установ до процесів комп'ютеризації;

– підвищення якості комплектування та збереження бібліотечних фондів;

– розробка нових організаційних форм діяльності бібліотек;

– розвиток міжбібліотечної взаємодії бібліотек;

– організація підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та атестації працівників бібліотечних установ [1, с. 49].

Рис. 3.3.1. *Напрями вдосконалення діяльності бібліотечних установ*

Сучасну нормативно-правову базу діяльності бібліотек необхідно постійно вдосконалювати та доповнювати, згідно потребам розвитку бібліотечної справи та бібліотечно-інформаційного обслуговування абонентів, оскільки вони є засобами управління бібліотечною діяльністю і водночас регулюють процес її розвитку.

Наступною проблемою є зміцнення матеріально-технічної бази бібліотек. Великою проблемою бібліотек є недостатність приміщень, а якщо вони є, то потребують капітального ремонту. Бібліотеки повинні бути забезпечені площами відповідно до обсягу їх фондів і нормативам зберігання документів. Дефіцит площ, у свою чергу, заважає ефективному використанню бібліотечних ресурсів: нераціонально розміщуються робочі зони, бібліотекарі та читачі працюють в неналежних умовах, ускладнюється доступ до документних ресурсів, не дотримуються санітарно-гігієнічні норми зберігання документів, що негативно позначається на збереження фондів.

Впровадження в бібліотечну діяльність нових ІТ-технологій та комп'ютеризація бібліотечно-інформаційних процесів є одним із завдань бібліотек, виконання якого дасть можливість надавати інформацію не тільки з власного фонду, а й з віддалених джерел інформації. Однак небагато бібліотек мають доступ до Інтернету, вони не мають необхідне устаткування. Все це сприяє зниженню рівня бібліотечного обслуговування, заважає проведенню автоматизації бібліотечних процесів, створення медіатеки в структурі бібліотеки, зупиняє процес перетворення бібліотеки в інформаційний центр [7, с. 25].

Суттєве удосконалення стану бібліотеки є необхідним у досягненні нової якості інформаційного обслуговування.

Нині бібліотеки застосовують маркетинговий підхід до формування фондів, який полягає у врахування як читацьких потреб, так і умов книжкового ринку. Оновлення та доведення до читачів наукової організації фонду, якісне обслуговування абонентів бібліотеки згідно їх інформаційних потреб та запитів є одним з головних напрямків бібліотечної діяльності.

Значно знижують якість бібліотечно-інформаційного обслуговування недолік назв і кількості примірників художньої та науково-популярної, методичної та науково-педагогічної, довідкової та енциклопедичної літератури, наочних посібників та періодичних видань. А тому в бібліотеці потрібно оновлювати як навчальну літературу, так й основний книжковий фонд.

Перспективною в цьому плані є розробка схеми міжбібліотечного обміну на основі моніторингу бібліотечних фондів. Це, в свою чергу, може послужити початковим етапом на шляху до ще глибшої міжбібліотечної взаємодії та формуванню бібліотечних ресурсних центрів в системі освіти. Для реалізації цієї діяльності необхідно створювати відкриті регіональні бази даних фондів бібліотек (у тому числі незатребуваної літератури), удосконалювати «горизонтальні» зв’язки між бібліотеками через професійні об’єднання, асоціації, центри тощо.

Розвиток системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації бібліотекарів залишається невід’ємним завданням кадрового менеджменту.

На сьогоднішній день діяльність бібліотекаря набирає нових обертів, а тому такі показники, як кількість заходів, число читачів і видача книг вже не є визначальними в оцінці діяльності бібліотеки. Бібліотекар має не лише мати традиційні професійні знання та вміння, а вміло оперувати аудіовізуальними та електронними документами, сучасною технікою, володіти основами комп'ютерної грамотності, навичками аналітичної та проектної роботи. Бібліотекар повинен володіти навичками аналітико-синтетичної переробки інформації та методиками її створення і поширення. Діяльність з підготовки та перепідготовки бібліотечних кадрів здійснює перехід від бібліотек, що суто зберігають літературу, до бібліотек, що створює інформаційно-освітнє середовище [25, с. 22].

Особливу роль у вирішенні проблеми кадрового забезпечення відіграє не тільки підготовка, підвищення кваліфікації бібліотекарів, а й перепідготовка фахівців.

Таким чином, система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації бібліотекарів, оперативно і адекватно реагуючи на потреби і запити суспільства, вимагає подальшого розвитку і вдосконалення.

Отже, можемо зробити висновок, що майбутнє бібліотек залежить як від державних заходів щодо їх підтримки, так і від здатності бібліотеки гнучко реагувати на зміни потреб всього суспільства.

Підсумовуючи наш аналіз можемо сказати, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського пройшла великий шлях, який складається з 8 етапів. Ми визначили основні завдання Бібліотеки та напрями наукової організації науково-інформаційної діяльності. Сьогодні НБУВ – одна з найбільших книгозбірень світу, що активно формує власні електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, що сприяє трансформації її на інституцію відкритого типу з вільним доступом до інформації.

Особливостями здійснення науково-інформаційної діяльності головного науково-інформаційного центру країни полягають у тому, що Бібліотека, крім формування поточних і ретроспективних колекцій електронних видань, виконує функції аналітико-синтетичної обробки документальних потоків з формуванням широкого спектру взаємопов’язаних науково-інформаційних продуктів. Тобто, зміст бібліотечної роботи тісно граничить з областю аналітичної діяльності, переробки та аналізу великих обсягів інформації, в тому числі електронної. Науково-інформаційна діяльність НБУВ розвивається більш у аналітичному напрямку, оскільки такий напрям діяльності робить бібліотеку конкурентоспроможною на ринку виробництва інформаційних продуктів і послуг.

Основними напрямами удосконалення здійснення діяльності бібліотек було визначено такі: оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази бібліотек; забезпечення технічним обладнанням бібліотек; створення умов

для автоматизації бібліотечних процесів, застосування новітніх інформаційних технологій, пришвидшення процесу інформатизації бібліотечної діяльності та включення бібліотечних установ до процесів комп'ютеризації; підвищення якості комплектування та збереження бібліотечних фондів; розробка нових організаційних форм діяльності бібліотек; розвиток міжбібліотечної взаємодії бібліотек; організація підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та атестації працівників бібліотечних установ. Майбутнє бібліотек залежить як від державних заходів щодо їх підтримки, так і від здатності бібліотеки гнучко реагувати на зміни потреб всього суспільства.

ВИСНОВКИ

Отже, на сьогоднішній день науково-інформаційна діяльність стає невід'ємним складником діяльності бібліотечних установ, які забезпечують широкий доступ до оперативної й повноцінної інформації, національних і зарубіжних ресурсів, різноманітних інформаційних баз даних, виконують функції наукових установ.

Відповідно до поставлених завдань, ми: визначили методологію, джерельну базу та категоріальний апарат дослідження; розкрили проблему дослідження науково-інформаційної діяльності в науковій літературі; висвітлили сутнісну характеристику бібліотеки як системи; теоретично дослідили поняття «науково-інформаційна діяльність» та її основні напрями; розглянули нормативно-правові документи які регламентують науково-інформаційну діяльність бібліотечних установ; визначили особливості здійснення науково-інформаційної діяльності Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського; виявили основні напрямки вдосконалення діяльності бібліотечних установ.

Будь-яка бібліотечна установа є цілісною системою, яка складається з чотирьох взаємопов'язаних елементів: бібліотечний фонд, контингент абонентів, бібліотечний персонал і матеріально-технічна база. Кожен елемент є умовою функціонування іншого та разом з тим сам обумовлений ним. Тому жоден з елементів не можна відокремити від інших, не порушивши їх стан активності, не руйнуючи цілості бібліотеки. Кожен елемент в системі виконує власні функції: бібліотечний фонд – кумулятивну; абонент – утилітарну; бібліотекар – представницьку; матеріально-технічна база – атрибутивну.

Науково-інформаційна діяльність – одна з основних функцій бібліотечних установ, за допомогою якої забезпечується інтенсивний обмін інформацією між вченими. Науково-інформаційна діяльність є одним з напрямів інформаційної діяльності, який має свій об'єкт (науково-технічна інформація), завдання (інформаційне забезпечення користувачів у сфері

науково-дослідної, науково-технічної, виробничої, природничої діяльності) предмет та методи дослідження. В Україні науково-інформаційна діяльність здійснюється такими провідними науковими організаціями: Книжкова палата України імені Івана Федорова; Український інститут науково-технічної експертизи та інформації (УкрІНТЕІ); Національна бібліотека України імені Вернадського та інші. Основними напрямами здійснення науково-інформаційної діяльності бібліотечних установ можна визначити аналітичну діяльність, бібліографічну діяльність, реферування, анотування документів та створення електронних ресурсів бібліотеки.

Як і будь-яку суспільну діяльність, здійснення науково-інформаційної діяльності відбувається за дотримання чіткої законодавчої бази. Науково-інформаційна діяльність в Україні регулюється наступними законодавчими та нормативними актами: Конституція України; Законами України «Про інформацію»; «Про науково-технічну інформацію»; «Про наукову та науково-технічну діяльність»; «Про бібліотеки і бібліотечну справу»; «Про авторське право і суміжні права» та низкою державних стандартів. Законодавство України гарантує вільну діяльність бібліотек у різних напрямках НІД, але, разом з тим, покладає на них обов'язки чіткого і неухильного виконання правових норм.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – головний науково-інформаційний центр держави, який пройшов декілька етапів в своєму розвитку: перший (1918-1928 рр.) характеризується організаційними моментами; другий (1929-934 рр.) – відбувається трансформація бібліотечної системи;третій (1935-1941 рр.) охоплює процеси уніфікації діяльності Бібліотеки; четвертий етап (1941-1948 рр.) перепав на період війни з Німеччиною, евакуації, окупації; п'ятий (1948-1964 рр.) – вона була перетворена у Державну публічну бібліотеку УРСР; шостий (1965-1991) – розширення та поглиблення функцій; сьомий етап (90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.) визначився змінами у зв'язку зі становленням незалежності України; восьмий етап, починається із початку ХХІ ст. та продовжується до

сьогоднішнього дня. У зв'язку з наданням нового змісту діяльності Бібліотеки з 1993 р. у Бібліотеці діє аспірантура, докторантура та спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських і докторських дисертацій у галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, інформатики, документознавства та архівознавства. Сьогодні НБУВ активно формує власні електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, що сприяє трансформації її на інституцію відкритого типу з вільним доступом до інформації.

Розвитку науково-інформаційній діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського сприяють наступні державні програми: Національна програма інформатизації України, Програма інформатизації НАН України, а також Програма розвитку діяльності НБУВ. Як головна організація з науково-технічної інформації діяльність Бібліотеки спрямована на дослідження формування, взаємовикористання, збереження національних наукових інформаційних ресурсів в умовах інформатизації; змін, що відбуваються в їх типо-видовий структурі і пов'язаних з впровадженням інформаційних технологій, з поширенням нових джерел інформації; проблем вдосконалення бібліотечно-бібліографічних класифікацій, каталогізації з метою забезпечення сумісності на загальнодержавному та міжнародному рівнях та інтеграції інформаційних ресурсів. Бібліотека щороку складає звіти про науково-інформаційну діяльність, що дає можливість виявити основний характер розвитку науково-інформаційної діяльності, простежити зміни, які трапляються в бібліотечно-інформаційній сфері. Не менш важливим напрямком науково-інформаційної діяльності в Бібліотеці є оновлення документно-інформаційного фонду (ДІФ). Основними джерелами комплектування фонду виданнями є міжнародний книгообмін, централізована підписка (друкованих та електронних видань та доступ до бази даних наукової інформації) та децентралізоване надходження видань. Бібліотека створює на сайті веб-сторінки, на яких демонструє власну інформаційну продукцію та організовує доступ до світових галузевих

інформаційних ресурсів. Пріоритетним напрямком НІД є інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади та управління, управлінських структур усіх рівнів, наукових установ НАН України.

За для вирішення завдання зміцнення статусу бібліотеки та підвищення статусу бібліотекаря є необхідність удосконалювати її діяльність. Нами було визначено наступні напрями цієї діяльності: оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази бібліотек; забезпечення технічним обладнанням бібліотек; створення умов для автоматизації бібліотечних процесів, застосування новітніх інформаційних технологій, пришвидшення процесу інформатизації бібліотечної діяльності та включення бібліотечних установ до процесів комп’ютеризації; підвищення якості комплектування та збереження бібліотечних фондів; розробка нових організаційних форм діяльності бібліотек; розвиток міжбібліотечної взаємодії бібліотек; організація підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та атестації працівників бібліотечних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Берестова Т.Ф. Библиотека как элемент информационного пространства, Библиотековедение. 2004. №6. С.43-52.

2. Библиотечное дело: Терминол. словарь. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Книга, 1986. 224с.

3. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

4. Бобилєв В. П., Іванов І. І., Пройдак Ю. С. Методологія та організація наукових досліджень, Д.: Системні технології, 2008. 265 с.

5. Бондаренко В. Бібліотечне дистантне обслуговування: розвиток термінологічно-понятійного апарату в умовах поширення інтернет-технологій, Україна: події, факти, коментарі. 2014. № 10. С. 63-73.

6. Варенко В. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб., К.: Університет «Україна», 2014, 417 с.

7. Дворкина М.Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность: лекции. М.: Изд-во МГУКИ, 2000. 48 с.

8. Державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1085 від 25 серп. 2004 р., URL: http://www.nbuv.gov.ua/law/04_dprnb.html.

9. Добронравова І. С., Сидоренко Л. І. Філософія та методологія науки : підручник К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 223 с.

10. ДСТУ 2226-93 Автоматизовані системи. Терміни та визначення. К. : ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ України, 38 с.

11. ДСТУ 2392-94 Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. Київ: Держстандарт України, 56.

12. ДСТУ 2732:2004 Діловодство та архівна справа. Терміни і визначення понять. К. : ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ України, 2005. 36 с.

13. ДСТУ 5034:2008. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять, Київ: Держстандарт України, 2008, 43 с.

14. Завдання Програми інформатизації НАН України: Затверджено розпорядженням Президії НАН України від 27.02.2004 № 146, URL: http://www.nas.gov.ua/i/040227/zavd.html.

15. Закон України «Про національну програму інформатизації» № 74/98-ВР від 4 лютого 1998 р. URL: http://www.nbuv.gov.ua/law/98_inf.html.

16. Захарова І. В. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посіб., Київ: Центр учбової літератури, 2013, 336 с

17. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології, уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. 283 с.

18. Карташов Н.С., Скворцов В.В. Общее библиотековедение: учеб.: В 2 ч. М.: Изд-во МГУК, 1997. 256с.

19. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р., Київ: Верховна Рада України : офіц. веб-портал. 2016. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

20. Концепція діяльності Бібліотеки (20-і рр. ХХ ст.), URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/4698

21. Концепція Програми інформатизації НАН України: Затверджено розпорядженням Президії НАН України від 27.02.2004 № 146, URL: http://www.nas.gov.ua/ua/mainold.html.

22. Костенко Л. Й. Презентація Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, URL: http://www.nbuv.gov.ua/new/04_kiev/kostenko.html.

23. Курас І. Наука та інформація в системі джерел інноваційного розвитку, Бібл. вісник. 2003. № 6. С. 43-47.

24. Кушнаренко Н. М. Наукова обробка документів, 4-те вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2006. 334 с.

25. Лещинская В.В. Библиотека в информационном обществе, Мир библиографии. 2005. №3. С.22-24.

26. Лога Т. Науково-інформаційна діяльність бібліотек: до постановки питання, Бібліотечний форум: історія, теорія і практика, 2015, №2, С. 38-42

27. Максименко Ю. Є. Щодо структури інформаційного кодексу України, GOAL : Глобальна організація союзницького лідерства. URL: http://goal-int.org/shhodo-strukturi-informacijnogo-kodeksu-ukraini/

28. Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек України : практ. посіб. НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; автори: Зозуля С. М., Зайченко Н. І., Горак В. В., та інші; наук. ред. Зозуля С. М., Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2016. 285 с.

29. Онищенко О. С., Дубровіна Л. А., Горовий В. М. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства, НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 248 с.

30. Палеха Ю. Бібліотека як потужний інформаційний центр сучасності, Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору», 2014, URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/422

31. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Основи науково-дослідної роботи : Навч. посібник, К.: Видавництво Ліра-К, 2013. 336 с.

32. Порядок державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 27 жовт. 2008 р. № 977, Київ: Верховна Рада України : офіц. веб-портал, 2009. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0312-09

33. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII, Київ: Верховна Рада України : офіц. веб-портал. 2016. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12

34. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII, Київ: Верховна Рада України: офіц. веб-портал, 2016. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

35. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII, Київ: Верховна Рада України: офіц. веб-портал. 2016, URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

36. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322-XII, Київ: Верховна Рада України : офіц. веб-портал. 2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12

37. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322-XII, Київ: Верховна Рада України : офіц. веб-портал, 2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12

38. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII, Київ: Верховна Рада України : офіц. веб-портал, 2014, URL:: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page

39. Про утворення державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації»: постанова Кабінету Міністрів України від 25 листоп. 2015 р. № 1027, Київ: Верховна Рада України : офіц. веб-портал, 2015. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1027-2015-п

40. Статут Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/STATUT_NBUV_2017.pdf

41. Столяров Ю.Н. Библиотека как система, Книга. Исследования и материалы. Сб. 49. М., 1984. С.59-79.

42. Столяров Ю.Н. Библиотека: структурно-функциональный подход. М.: Книга, 1981. 255с.

43. Українська бібліотечна енциклопедія, URL: http://ube.nlu.org.ua/

44. Швецова-Водка Г. М. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики. Київ : Кн. палата України, 1999. 115 с.

45. Ярошенко Т. О. Електронні журнали: можливості XXI століття для науки та освіти України, Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2004. № 2. С. 70-75.

Додаток А

Структурна модель Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

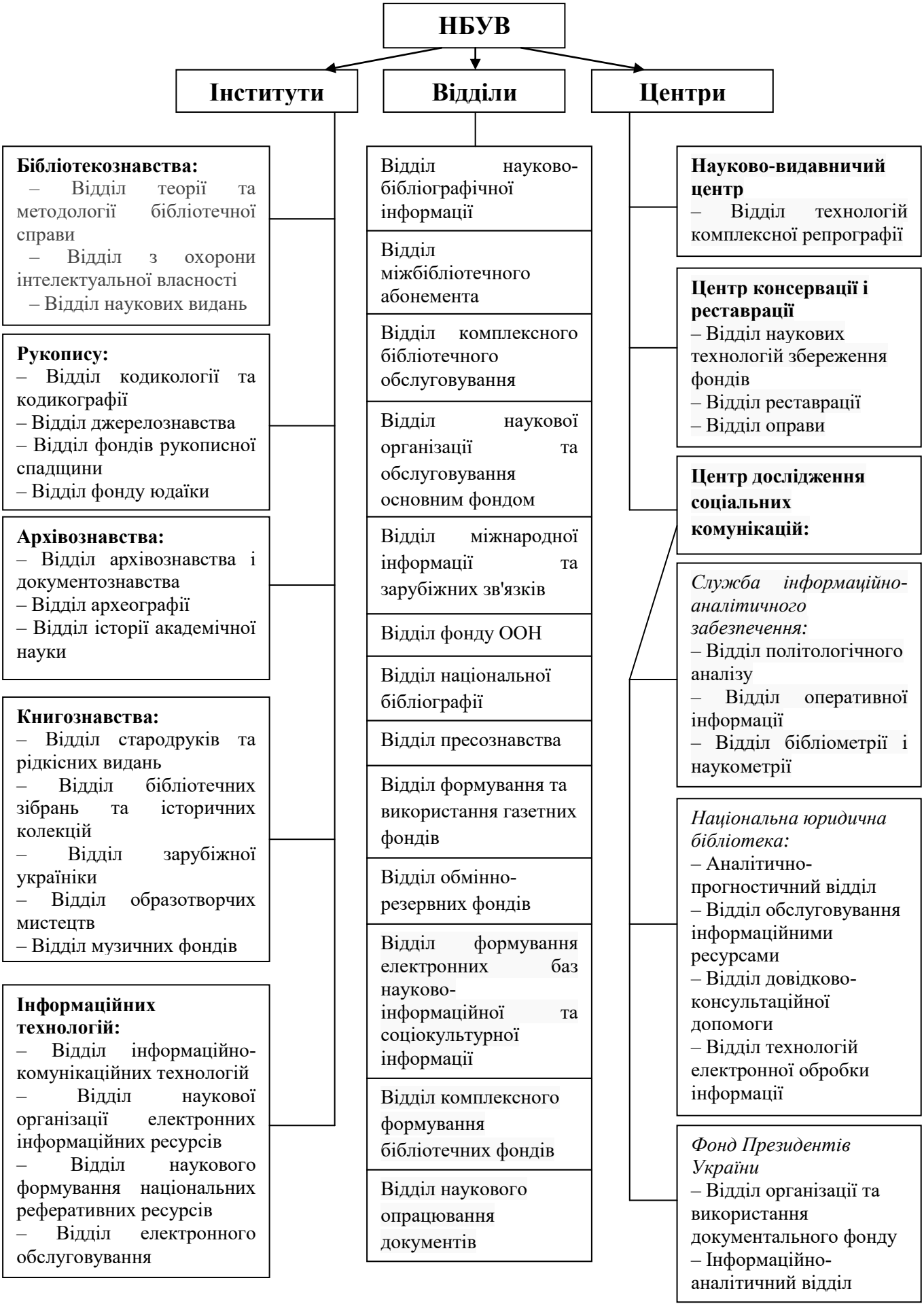

Додаток Б

Приклад звіту НБУВ про науково-інформаційну діяльність

У звітному році науковцями Бібліотеки здійснювалися дослідження за такими науковими напрямами: "Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек"; "Створення національної бібліографії. Українська біографістика"; "Нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів"; "Вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини".

Напрям 1. "Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек"

Розвинено теоретичні уявлення щодо основного напряму розвитку процесів комп'ютерної обробки документальних потоків у наукових бібліотеках, у якості якого визначено створення функціонально завершеного циклу інформаційних технологій, що включає бібліографування, реферування, підготовку оглядово-аналітичних та прогностичних матеріалів, проведення в базах даних бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень і виділення зі сховищ даних нових знань з наступним наданням їх користувачам. Досліджено методологічні підходи до розробки програмного забезпечення нового покоління для бібліотечно-інформаційних технологій, сутність яких полягає в орієнтації програмних засобів на реалізацію евристичних методик статистичного аналізу великих масивів інформації та виявлення в них латентних закономірностей.

Розроблено концепцію архівування науково-інформаційних ресурсів глобальних ком'ютерних мереж, що розглядається як розширення меморіальної функції бібліотеки в умовах переходу до електронних інформаційних комунікацій. Визначено основні джерела формування сховищ інтернет-архівів: науково-інформаційні ресурси українського сегменту глобальних комп'ютерних мереж, зарубіжні наукові ресурси з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні та суспільно значущі публікації. Запропоновано технологію формування національного архіву науково-інформаційних ресурсів, в основу якої покладено поєднання принципів корпоративної підготовки його тематичних складових спільними зусиллями провідних інформаційних інституцій держави з централізованим формуванням інтегрованого довідково-пошукового апарату. Обгрунтовано доцільність реалізації цього апарату за схемою, що передбачає поєднання метаданих про зібрання електронних публікацій з повнотекстовим індексуванням файлів, що розкривають зміст наявних зібрань. Проведено апробацію основних концептуальних положень системи архівування науково-інформаційних ресурсів інтернет, у процесі якої сформовано ядро інтранет-середовища бібліотеки.

Тривала підготовка та видання (спільно з ІПРІ НАН України) Українського реферативного журналу "Джерело". Загалом у чотирьох галузевих серіях вийшло друком 24 номери, загальним обсягом 300 обл.-вид. арк. (гол. редактор — чл.-кор. НАН України Петров В.В.; заст. гол. редактора — акад. НАН України Онищенко О.С.).

Щоквартально здійснювалась підготовка шести галузевих серій системи наукових електронних видань "Бібліотека — суспільству": "Природничі науки", "Технічні науки", "Суспільні та гуманітарні науки", "Медицина. Медичні науки", "Аграрні науки", "Бібліотечна справа та науково-інформаційна діяльність". Серії містять 150-250 тис. бібліографічних записів і фонд повних текстів авторефератів дисертацій обсягом 5-10 тис. документів. На компакт-диски користувачів (переважно, співробітників НАН України та представників наукових бібліотек з усіх регіонів держави) було записано кілька сотень наукових електронних видань, на яких містилося понад 1 млн. документів.

Позитивних результатів досягнуто з розробки технології машиночитаної каталогізації і систематизації. Науково-методичне видання "Рубрикатор НБУВ" вже використовується як інформаційно-пошукова мова в автоматизованій бібліотечно-інформаційній системі наукових бібліотек України, що забезпечує відображення в

каталогах національної тематики, нових тем і проблем, відсутніх у таблицях ББК та УДК. Серію відповідних видань продовжено публікацією випуску "Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування" (Авт. колектив; голов. ред. — акад. НАН України Онищенко О.С.), підготовлено до друку наступний випуск "Підрозділ М1 Технологія деревини". Застосування цих посібників має забезпечити бібліотечне опрацювання, організацію довідково-пошукового апарату та інформаційного пошуку документів відповідних галузей.

У рамках проекту "Інформаційно-аналітичне забезпечення управління процесами реформування українського суспільства" важливим здобутком за підсумками року є публікація індивідуальної монографії: "Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства" (Горовий В.М.). Тривало інформаційно-аналітичне забезпечення владних структур, здійснювалася підготовка комплексу різножанрових інформаційно-аналітичних продуктів. Так, протягом року вийшло 23 номери комп'ютерного журналу "Україна: події, факти, коментарі", який подає аналітичні матеріали, що висвітлюють проблеми державотворчого процесу в Україні та найактуальніші події суспільного життя в економічній, політичній і соціальній сферах (голова редколегії — акад. НАН України Онищенко О.С.); продовжувалася підготовка оглядів оперативної інформації з областей України "Регіони сьогодні" (114), "Проблеми регіональної влади"(43) та оглядів оперативної інформації електронних видань "Резонанс" (146) за такими основними рубриками: законодавча влада, виконавча влада, економіка, політичні структури, правові відносини. Крім того, у І півріччі 2005 р. двічі на місяць готувався "Експертно-аналітичний висновок за результатами моніторингу висвітлення в центральних газетах питань зайнятості населення, ринку праці та діяльності Державної служби зайнятості" (12 вип.). Також було започатковано видання нових інформаційно-аналітичних продуктів, зокрема: "Національна безпека: геополітичні, соціально-економічні та інші фактори"(6 вип.); "Проблеми національної безпеки у відображенні ЗМІ" (2 вип.); "Шляхи реформування української науки" (18 вип.); "Влада для громадян" (1 вип.) (спільно з Управлінням інформаційної політики та зв'язків з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України).

Напрям 2. Створення національної бібліографії. Українська біографістика

Продовжувалася підготовка системи покажчиків Українського бібліографічного репертуару, формування баз даних національної бібліографії (зокрема, БД зведеного каталогу репертуару "Україномовна книга. 1798-1923", україномовних книжкових видань зарубіжної україніки, образотворчих, нотних, періодичних, картографічних видань) та створення ресурсів електронного Українського біографічного словника. У серії "Національна бібліографія України" видано сьомий, підготовлено до друку восьмий (у двох книгах) випуски науково-інформаційного покажчика "Книга в Україні. 1861-1917: Матеріали до репертуару української книги" (Петров С.Й., Петров С.С.). У серії "Джерела української біографістики" рекомендовано до друку другий випуск видання "Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського" (Мельник Н.І., Яценко О.М.) та археографічне видання "Леся Петлюра. Документи і матеріали" (Ківшар Т.І.).

В рамках наукового напряму опубліковано також ряд науково-бібліографічних видань: "Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях. 1837-2004: Матеріали до бібліографії" (Колектив укладачів); "Українсько-сербські історико-культурні взаємозв'язки" (Войченко І.Д. та ін.); "Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (1993-2003 рр.): Науково-бібліографічний покажчик видань бібліотеки та літератури про її діяльність", покажчики серії "Біобібліографія вчених України" — "Петро Тимофійович Тронько", "Віктор Іванович Трефілов"; рекомендовано до друку наукові каталоги "Радянський лубок з фондів відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1923-1958)" та "Українські

нотні видання 1917-1923 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського".

Напрям 3. Нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів

В цьому напрямі за завершеним проектом досягнуті певні результати у розробці моделей і технологій ліквідації наслідків та упередження аварійних ситуацій в бібліотеках. Основним результатом робіт стала реалізація розробленої системи збереження інформаційного потенціалу НБУВ, яка ґрунтується на конкретних заходах, інноваційних технологіях та сучасних засобах.

За результатами дослідження створено концепцію безпеки фондів НБУВ та План подолання аварійної ситуації у НБУВ"; впроваджено інноваційні технології відновлення потерпілих під час аварії фондів (висушування, реставрації та дезінфекційної обробки документів); розроблено методичні рекомендації з метою методологічного забезпечення персоналу бібліотек України з питань запобігання аварійної ситуації, а в разі її виникнення раціональних дій для спасіння матеріальних цінностей; підготовлено навчальний посібник "Упередження і технології подолання аварійних ситуацій у бібліотеках"; опубліковано методичні рекомендації "Збереження бібліотечних і архівних фондів у несприятливих екологічних умовах"; рекомендовано до друку збірник наукових праць "Інноваційні технології захисту документальних ресурсів: запобігання надзвичайній ситуації у бібліотеці, шляхи її подолання".

Напрям 4. Вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини

Вагомі результати отримані з комплексних досліджень історії бібліотечних книжкових, рукописних та архівних зібрань України як історико-культурного джерела, створення документально-інформаційних систем рукописних книг та стародруків, теоретико-методологічних й практичних засад опису рукописних книг, стародруків, книжкових та рукописних колекцій і зібрань для Державного реєстру книжкових пам'яток України.

В рамках напряму вийшли друком монографії "Бібліотека Імператорського університету Св. Володимира: з історії комплектування (1834-1927 рр.)" (Мяскова Т.Є.); "Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15-17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського" (Шамрай М.А.); "Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні: історія, структура, опис" (Гальченко О.М.), підготовлено до друку монографію "Бібліотека КДА (1819-1919)" (Дениско Л.М.); рекомендовано до друку вченою радою монографії: "Родові шляхетські бібліотеки Правобережної України XVIII століття (Вишневецьких, Мнішків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан" (Ціборовська-Римарович І.О.), "Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського" (Булатова С.О.), "Бібліотеки України у XX ст.: основні тенденції розвитку бібліотечної справи, освіти, науки" (Онищенко О.С., Дубровіна Л.А.); наукові каталоги "Кирилична рукописна книга XVI століття у зібраннях Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського" (Іванова О.А., Гнатенко Л.А.) та "Слов'янська рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського" (Гнатенко Л.А.).

Згідно з державною "Програмою збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 рр." Бібліотекою проводилися комплексні — наукові, методичні, прикладні — роботи з проблем збереження фондів та створення Державного реєстру національного культурного надбання України. Для бібліотек України підготовлено "Методичні рекомендації з опису стародруків та рукописної книги для Державного реєстру національного культурного надбання країни" (Дубровіна Л.А., Ковальчук Г.І. та ін.).

За цим науковим напрямом тривали також дослідження архівної спадщини науки, створювалася широка науково-інформаційна база з історії діяльності НАН України,

формувалися бази даних Архівного фонду НАН України. Опрацьовані важливі теоретичні і методологічні питання введення до наукового та соціокультурного простору джерел з історії української науки періоду 1941-1945 рр.; розроблені теоретичні питання наукової організації Архівного фонду НАН України на сучасному етапі розвитку, питання науково-методичного забезпечення його управління та створення науково-пошукової структури; проведені дослідження історії розвитку науки в провідних академіях зарубіжних країн з метою подальшого урахування отриманих результатів у процесі реформування НАН України. Підготовлено до друку археографічне видання "Історія Національної академії наук України. 1941-1945: Документи і матеріали" (кол. уклад.; відп. ред. — акад. НАН України Онищенко О.С.). З розробки теоретико-методичних питань організації, управління та створення документально-інформаційної структури Архівного фонду НАН України опубліковано науково-методичне видання: "Перелік документів, що утворюються в діяльності НАН України та її установ, із зазначенням строків зберігання документів" (кол. уклад.; голова редколегії — акад. НАН України Онищенко О.С.).

У 2005 р. на видавничо-поліграфічній базі Бібліотеки та інших установ видано 34 (у 2004 р. — 29) наукових праці, заг. обсягом 339,41 (у 2004 р. — 574,33) обл.-вид. арк.; опубліковано 505 (у 2004 р. — 396) наукових статей, загальним обсягом 254,6 (у 2004 р. — 177,96) др. арк.

Опубліковано 4 індивідуальних монографії, 7 бібліографічних, науково-інформаційних видань, 6 науково-методичних, 12 брошур, п'ять збірників статей та наукових праць: 14-й випуск збірника "Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського" (акад. НАН України Онищенко О.С. — голова редколегії), десятий випуск збірника "Рукописна та книжкова спадщина України" (Дубровіна Л.А. — голова редколегії), третій випуск науково-практичного та теоретичного збірника "Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития" (акад. НАН України Онищенко О.С. — голова редколегії); третій випуск збірника наукових праць "Українська біографістика" (Чишко В.С., Попик В.І. — відповід. ред.)

На виконання постанови Президії НАН України Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського публікацією першого випуску започатковано видання міжнародного щорічника: "Українсько-македонський науковий збірник".

Протягом звітного року співробітники Бібліотеки захистили одну докторську, 9 кандидатських дисертацій, взяли участь у роботі 55 міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференцій, семінарів та ін. заходів, на яких виступили з 276 доповідями або повідомленнями, у т. ч. в Україні — 259; у країнах СНД — 15; у країнах далекого зарубіжжя (Румунія, Польща) — 2. Зокрема, на 22 міжнародних конференціях виголошено 197 доповідей.

Бібліотека була організатором та співорганізатором проведення 12-ти науково-організаційних заходів, серед яких головний — міжнародна наукова конференція "Інтелектуальні інформаційні технології у бібліотечній справі" (11-12 жовтня 2005 р.).